

UiT

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning.

”Det viktigste for meg er å kunne kommunisere.”

En kvalitativ undersøkelse av noen voksne med medfødte talevansker om hva som må være til stede for at en samtale skal oppleves som god for personer som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon.

Tove Torgnes Kristensen

Masteroppgave i Logopedi Mai 2014

”Det viktigste for meg er å kunne kommunisere.”

Forord

*Jeg ser mer enn jeg vil se.
Jeg hører mer enn jeg vil høre.
Jeg forstår mer enn jeg vil forstå.*

○

*Når du ser på meg er du usikker,
men du later som du ikke er det.
Jo mer du forsøker å skjule dette,
jo mer synlig er det for meg.*

Hannah V

Det var aldri vanskelig å velge tema for denne studien. Emnet har interessert meg lenge og denne masteroppgaven ga meg en anledning til å lære mer om dette. Det har vært en interessant og lærerik prosess, og flere har bidratt til at jeg endelig er i mål.

Først og fremst vil jeg takke mine tre informanter som stilte opp til intervju og ga meg et innblikk i sine erfaringer og opplevelser. Takket være dere ble dette mulig.

Jeg vil også takke veilederen min, Signhild Skogdal, for god og konstruktiv kritikk. Selv om jeg noen ganger følte meg presset mer enn det som var behagelig, føles det godt nå og studien hadde definitivt ikke blitt den samme uten.

Takk til Njål. Min eldste sønn som fikk en litt tyngre ryggsekk enn mange andre å bære på gjennom livet, men som har lært meg så mye. Lært meg å åpne øynene og skjønne at alle har noe å si og at alle er verdt å lytte til. Takk for at du velvillig stilte opp til prøveintervju og ga meg innspill som jeg kunne ta med meg videre til de andre intervjuene. Takk til resten av familien min som har holdt ut med meg gjennom hele studiet - uten deres velvilje, hjelp og tro på meg hadde aldri dette gått.

Bindal, mai 2014

Tove Torgnes Kristensen

Sammendrag

Tittel

”Det viktigste for meg er å kunne kommunisere” handler om hva som må være til stede for at en samtale skal oppleves som god for personer som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon. Studien er en kvalitativ intervjuundersøkelse av voksne personer som har medfødte talevansker.

Bakgrunn og formål

Det finnes en mengde ulike kommunikasjonshjelpemidler og det har vært en formidabel utvikling blant de teknologiske hjelpemidlene de siste årene. Tidlige studier sitt fokus var i stor grad rettet mot valg og teknisk mestring av kommunikasjonshjelpemidler framfor fokus på kommunikasjonsprosessen ved alternativ og supplerende kommunikasjon. Gjennom dette forskningsprosjektet har jeg et ønske om å bidra til økt kunnskap om hva brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon synes må være til stede for at en samtale skal oppleves som god. Dette for å få en dypere innsikt og en bedre forståelse for ulike kommunikasjonsfunksjoner i sin helhet og for samtalen i sin særdeleshhet.

Problemstilling og forskningsspørsmål

Hva må være til stede for at en samtale skal oppleves som god for personer som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon?

Forskningsspørsmålene sentrerer rundt det å etablere kontakt, hvilke tema brukerne liker å snakke om, hvordan en samtale vanligvis foregår, hva som er en god samtalepartner og om strategier for å lette kommunikasjonen.

Teori

Det teoretiske grunnlaget bygger på sosiokulturell teori hvor samspillet mellom person og sosialt miljø og omgivelser spiller en sentral rolle. Ifølge et sosiokulturelt perspektiv er mennesket et genuint kommunikativt vesen som er innrettet mot et samspill med andre mennesker. I tråd med dette er kommunikasjon og språk sentralt for menneskets læring og grunnlag for personlig utvikling og samhandling. Teori om cerebral parese og medfødte talevansker er opptakten til teori om kommunikasjon, kommunikasjonsvansker og alternativ og supplerende kommunikasjon. I denne studien ses cerebral parese og talevansker i sammenheng med kom-

munikasjon og kommunikasjonsvansker ved bruk av alternativ kommunikasjon. Forhold vedrørende element i samtaler og samtalepartnerens rolle er sentrale i oppgaven.

Metode

Innsamling av datamateriale har blitt gjort ved bruk av kvalitativt forskningsintervju. Utvalget består av tre personer som bruker alternativ eller supplerende kommunikasjon. Intervjuene ble gjennomført med støtte av en intervjuguide, men med åpning for at informantene kunne bringe inn andre refleksjoner og være med på å styre retningen av intervjuet.

Resultater

Resultater fra intervjuene viser brukernes tanker, følelser og erfaringer om hva som må være til stede for at en samtale skal oppleves som god. Resultatene er beskrevet og drøftet i forhold til temaene: etablere kontakt, valg av tema, samtalen, samtalepartner, strategier og kommunikasjonshjelpemiddel. Funnene viser hvor sammenvevd og kompleks disse temaene er i forhold til hverandre, og hvordan de spiller inn på grunnlaget for og gjennomføringen av den gode samtalen.

Konklusjoner

Resultatene har ført til drøfting av en rekke konsekvenser som berører kommunikasjon for bruker av alternativ og supplerende kommunikasjon generelt og samtalen spesielt. Samtalepartnerens rolle blir trukket fram og behovet for fokus på kompetanse både hos brukeren og samtalepartneren belyses.

Innhold

Forord	side 1
Sammendrag	side 2
Innhold	side 4
1.0 Innledning	side 7
1.1 Tema og problemstilling	side 7
1.2 Bakgrunn	side 9
1.3 Formål med oppgaven	side 9
1.4 Oppgavens oppbygning	Side 10
2.0 Teori	side 11
2.1 Teoretisk ramme	side 11
2.2 Cerebral parese og medfødte talevansker	side 12
2.3 Kommunikasjon	side 13
2.3.1 Kommunikasjonsvansker	side 14
2.3.2 Alternativ og supplerende kommunikasjon	side 15
2.4 Samtalen	side 16
2.4.1 Samtalepartner	side 18
3.0 Metode	side 20
3.1 Valg av metode	side 20
3.2 Fenomenologi	side 20
3.2.1 Det kvalitative forskningsintervjuet	side 21
3.3 Utvalg og rekruttering	side 22
3.3.1 Presentasjon av informantene	side 23
3.3.1.1 Informant 1	side 23
3.3.1.2 Informant 2	side 24
3.3.1.3 Informant 3	side 24
3.4 Intervjuguide	side 24
3.4.1 Prøveintervju	side 26
3.5 Gjennomføring av intervjuene	side 26
3.6 Transkribering	side 28

3.7	Analyse av data	side 29
3.8	Kategorisering	side 30
3.9	Kvalitet i studien	side 32
	3.9.1 Validitet	side 32
	3.9.2 Reliabilitet	side 32
3.10	Etiske hensyn	side 33
	3.10.1 Informert samtykke	side 33
	3.10.2 Konfidensialitet	side 34
	3.10.3 Konsekvenser	side 34
4.0	Resultat	side 35
4.1	Presentasjon av funn	side 35
	4.1.1 Etablere kontakt	side 35
	4.1.2 Valg av tema	side 36
	4.1.3 Samtalen	side 37
	4.1.4 Samtalepartner	side 38
	4.1.5 Strategier	side 40
	4.1.6 Kommunikasjonshjelpemiddel	side 41
5.0	Drøfting	side 43
5.1	Drøfting av funn	side 43
	5.1.1 Etablere kontakt	side 43
	5.1.2 Valg av tema	side 45
	5.1.3 Samtalen	side 46
	5.1.4 Samtalepartner	side 48
	5.1.5 Strategier	side 50
	5.1.6 Kommunikasjonshjelpemiddel	side 51
6.0	Avslutning	side 53
6.1	Avsluttende kommentarer	side 53
6.2	Konklusjon	side 54
6.3	Veien videre	side 55
Litteratur	side 56	

Vedlegg

- Vedlegg 1 Informasjonsskriv
- Vedlegg 2 Samtykkeerklæring
- Vedlegg 3 Intervjuguide
- Vedlegg 4 Svar fra Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste (NSD)

1.0 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

”Kommunikasjon er for samspill det som pusten er for å leve” skal den danske filosofen og forfatteren Søren Kierkegaard ha uttalt (<http://ndla.no/nb/node/56856>). Jeg er opptatt av kommunikasjon som en del av samspillet mellom mennesker og hvilken betydning det har for enkeltindividet å uttrykke seg, å bli forstått og å ha noe meningsfullt å snakke om. Fra barnsben av, og gjennom hele livet, er det å kommunisere nært knyttet til det å oppleve selvstendighet, selvrespekt og eget verd. Å se på seg selv som et selvstendig og likeverdig individ henger tett sammen med evnen til å fortelle om det man er opptatt av, si hva man vil eller ikke vil gjøre og å kunne gi ord til følelsene sine. Mennesker som har vanskelig for å uttrykke seg, kan lett miste makten over sin egen skjebne. De kan ofte bli oppfattet som dumme, kunnskapsfattige eller naive. Følelsen av å være mindre verdt blir styrket ved opplevelsen av at andre undervurderer dem - snakker til dem ovenfra og nedad og bestemmer over dem på en unødvendig måte (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Det er store forskjeller mellom mennesker som har behov for andre kommunikasjonssystemer enn tale. Det eneste de har til felles er at talen ikke er tilstrekkelig for dem i kommunikasjon med andre og at de vil trenge en alternativ kommunikasjonsform som kan erstatte eller supplere talen. Noen har talevansker i en begrenset periode og trenger en alternativ kommunikasjonsform mens de lærer å snakke eller for å gjøre talen lettere å forstå for samtalepartneren. Mange har vansker som bunner i motoriske funksjonshemninger. Selv om dette hindrer dem i å snakke, forstår de det andre sier og det som skjer rundt dem på samme måte som andre og deler de verdiene og normene som er i kulturen rundt dem. Vi har også de som har behov for alternativ kommunikasjon fordi de ikke har begynt å snakke og trolig heller ikke vil lære det ved hjelp av talefokusert trening. For de fleste i denne situasjonen er språk- og talevanskene en del av mer omfattende funksjonshemninger som også berører kognitive og sosiale ferdigheter (Tetzchner & Martinsen, 2002). I denne oppgaven vil jeg fokusere på personer som forstår mer av det andre sier enn det de selv kan uttrykke; det som Tetzchner og Martinsen (2002) kaller for uttrykksmiddelgruppen. Mange av dem som befinner seg i denne gruppen har cerebral parese (CP).

Alternativ og supplerende kommunikasjon som en erstatning eller et supplement for tale handler om mer enn å lære seg å bruke et kommunikasjonsmiddel for å uttrykke sine

ønsker; det handler om å delta i en samtale og det handler om å være et likeverdig menneske. Å gi personer som ikke kan snakke en annen måte å kommunisere på, er å gi dem mulighet til økt kontroll over eget liv, mer selvrespekt og større muligheter for å føle seg som likeverdige mennesker. I likhet med alle andre former for språk og kommunikasjon skal den alternative kommunikasjonsformen bli et verktøy som kan brukes i alle livets sammenhenger (Hagemoen, 2004; Tetzchner & Martinsen, 2002). Innenfor det kommunikative samspillet finner vi fire hovedintensjoner: 1) å uttrykke ønsker og behov, 2) utvikle sosial tilhørighet med andre, 3) utveksle informasjon og 4) oppfylle vanlig skikk og bruk (Reichle, Beukelman, & Light, 2002).

Mange ganger er det slik at den første opplæringen i stor grad fokuserer på å uttrykke ønsker og behov mens målet med å utvikle sosial tilhørighet blir forsømt (Reichle m.fl., 2002). Etter at den første opplæringen i alternativ kommunikasjon har vært vellykket er det viktig at man fremmer andre kommunikasjonsfunksjoner og setter fokus på samtalen. Bedrede samtaleferdigheter kan føre til mer sosialt samvær med andre mennesker og gi et rikere innhold i dette samværet (Heister Trygg, 2009; Tetzchner & Martinsen, 2002). En av de viktigste, men også vanskeligste utfordringene ved alternativ og supplerende kommunikasjon er å lære nødvendige ferdigheter for å lykkes med samtalen (Reichle m.fl., 2002). Det er særlig innenfor denne delen av kommunikativt samspill som handler om det å utvikle sosial tilhørighet med andre at jeg ønsker å bidra. På grunnlag av dette blir problemstillingen min som følger:

Hva må være til stede for at en samtale skal oppleves som god for personer som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon?

Problemstillingen spesifiseres ved følgende forskningsspørsmål:

1. Hva gjør du for å komme i kontakt med noen du vil snakke med?
2. Hvilke tema liker du å snakke om?
3. Hvordan foregår vanligvis en samtale?
4. Hva er en god samtalepartner for deg?
5. Hvilke strategier bruker du for å lette kommunikasjonen?

Disse forskningsspørsmålene håper jeg skal lede til tanker og refleksjoner hos informantene omkring de grunnleggende samtaleferdighetene: 1) å starte og opprettholde en samtale, 2) turtaking, 3) å skifte tema, 4) forholde seg til ulike samtalepartnere og 5) reparere brudd i samtalen (Reichle m.fl., 2002; Tetzchner & Martinsen, 2002).

1.2 Bakgrunn

Min første interesse for alternativ og supplerende kommunikasjon ble vekket når jeg selv ble mor til en gutt med medfødte talevansker. Etter hvert har dette utviklet seg til en interesse av faglig karakter. Den manglende evnen til å kommunisere effektivt kan være ødeleggende, men håpet er at jo mer det jobbes på området jo mer kan barrierene som hindrer effektiv kommunikasjon for alle mennesker smuldres opp (Reichle m.fl., 2002). Den gode samtalen, eller dialogen, er ikke en luksus vi kan greie oss uten. Det er en livsbetingelse nesten like viktig som mat, vann, lys og luft - og det gjelder både i vennskap og kjærlighet, arbeid og fritid. Det er den viktigste komponenten i de fleste mellommenneskelige samværssituasjoner og en samtale mellom to eller flere personer er preget av gjensidig velvilje, åpenhet og samarbeid hvor man strekker seg mot et felles mål (Svare, 2008).

Det finnes en mengde ulike kommunikasjonshjelpemidler og utviklingen av de teknologiske hjelpemidlene har, på lik linje med utviklingen av annet datautstyr, vært formidabel de siste årene. Produktene er blitt lettere å tilpasse og lettere å bruke, men dette er ikke nok for å bygge bro over utfordringene som oppstår når kommunikasjonen ikke fungerer slik som vi ønsker. Det er viktig og nødvendig å flytte fokus fra valg av kommunikasjonshjelpemidler og teknisk mestring av dem til fokus på kommunikasjonsfunksjoner som går utover det å bare kommunisere sine ønsker. Vi må fokusere på kommunikasjonsprosessen ved alternativ og supplerende kommunikasjon og forhold som påvirker hjelpemiddelbrukernes deltagelse i ulike kommunikasjonssituasjoner (Skogdal, 2005; Tetzchner & Martinsen, 2002).

1.3 Formål med oppgaven

Den franske filosofen og forfatteren Michel de Montaigne hevdet at samtalen er den mest fruktbare og den mest naturlige måten å holde sinnet i form på. ”Det finnes, slik jeg ser det, ingen aktivitet som gir mer glede. Det er av den grunn - hvis jeg skulle bli tvunget til å gjøre et valg - at jeg heller ville miste synet, enn evnen til å tale og lytte” (Svare, 2008, s. 6). Samtalen er sentral mennesker imellom og mennesker med talevansker bør også få mulighet til å delta i den gode samtalen. Tidlige studier innenfor alternativ og supplerende kommunikasjon dreide seg i hovedsak om å lære barn og voksne å kommunisere sine ønsker og primære behov, mens fokuset nå har blitt flyttet mot andre kommunikasjonsfunksjoner og samtaler (Tetzchner & Martinsen, 2002).

En samtale kan oppleves som mer eller mindre vellykket. Jeg ønsker å få økt kunnskap om hva som er til stede når en samtale oppleves som god for personer som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon. Språk- og begrepsutvikling må ikke forveksles med taleutvikling. Problemer med talen kan imidlertid gi konsekvenser for språk- og begrepsutviklingen fordi en person med talevansker ikke får konstatert og prøvd ut sin forståelse og oppfatning. Personen får ikke spurt og svart, og andre kan dermed bli mer sparsomme i sine utsagn til vedkommende. Kommunikasjonsvansker trenger likevel ikke bety at man har en språkvanske (Wormnæs, 1992). Betydningen av å lære gode nok strategier for å starte og opprettholde samtaler synes å ha vært undervurdert sier Tetzchner og Martinsen (2002). Mangel på kommunikative erfaringer har betydning for utvikling av en passiv kommunikativ stil. En vektlegging av samtalestrategier kan bidra til økt oppmerksomhet på dette problemet og dermed forebygge lært avhengighet og passivitet. En viktig forutsetning og en nødvendig begrensning jeg har vært nødt til å sette for arbeidet mitt med denne studien, er at språkvansker ikke skal være et av hindrene for den gode samtalen. Alle mine informanter har god språkforståelse.

Voksne brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon sitter inne med mye kunnskap som kan være med på å gi meg en dypere innsikt og en bedre forståelse for dette temaet. Kunnskap som jeg håper å kunne bringe videre til brukere jeg møter i min framtidige praksis som logoped. Ikke i den tro at jeg skal finne en endelig løsning for hvordan brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon skal beherske den gode samtalen, men i det håp om at jeg skal kunne hjelpe dem og gjøre veien deres litt lettere å gå.

1.4 Oppgavens oppbygning

Oppgaven er delt inn i seks deler. I første del presenterer jeg tema og problemstilling og jeg gjør rede for bakgrunnen til at jeg har valgt dette emnet. Jeg presenterer også formålet med oppgaven. Andre del er viet teori. Her plasserer jeg studien i et teoretisk perspektiv, det sosio-kulturelle, og gjør rede for de helt sentrale begrepene. Dette innebærer begrepene: cerebral parese, medfødte talevansker, kommunikasjon, kommunikasjonsvansker, alternativ og supplerende kommunikasjon, samtalen og samtalepartner. Redegjørelsen for valg av metode og forskningsmessige vurderinger i behandling og presentasjon av resultatene følger i tredje del. Her følger også en presentasjon av informantene. I fjerde del presenteres funnene. I femte del av oppgaven drøfter jeg funnene ved hjelp av teorien. I sjette og siste del kommer avsluttende kommentarer og konklusjon, samt noen ord om veien videre.

2.0 Teori

2.1 Teoretisk ramme

Teori er ikke virkeligheten, som Postholm (2010) sier det, men et bilde eller en oppfatning av hvordan forhold i det virkelige livet er. Noen teorier er omfattende og innehar perspektiver på hvordan alle ting henger sammen, mens teorier på andre nivå nærmer seg virkeligheten på en mer begrenset og konkret måte. I min studie vil jeg snevre det teoretiske grunnlaget inn til det som kalles sosiokulturelt perspektiv; en avgrenset og mer spesifikk teoretisk modell av konstruktivistisk teori. I konstruktivistisk teori blir mennesket sett på som aktivt handlende og ansvarlig, og kunnskap oppfattes som en konstruksjon av forståelse og mening skapt i møte mellom mennesker og i sosial samhandling. Både den sosiale, kulturelle og historiske settingen mennesker lever i får betydning for menneskets oppfattelse og forståelse (Postholm, 2010).

Innenfor det sosiokulturelle perspektivet samles interessen særlig rundt samspillet mellom personen og det sosiale miljøet eller omgivelsene denne lever i. Sosialt samspill er i stor grad avhengig av språket og sosialt samspill er igjen grunnlag for læring som både en individuell prosess og en sosial prosess (Dysthe, 1996). Kommunikasjon og språk er sentralt for menneskets læring. Det er ved hjelp av språket vi utvikler og formulerer kunnskap og innsikt, og det er også ved hjelp av språket at vi først og fremst kommuniserer våre erfaringer og iakttagelser til andre. Språket er dessuten det redskapet vi kan bruke for å skaffe oss innsikt, ferdighet og kunnskap. Vygotsky refererte til språket som ”redskapenes redskap” for å vise dets sentrale stilling. I det sosiokulturelle perspektivet er språk ytterligere sentralt i relasjon til menneskelig tenkning, i form av en indre samtale (Säljö & Moen, 2006).

Et viktig utgangspunkt for denne teorien er at vi ikke kan studere menneskets tenkning alene, den må forstås i forhold til den sosiale virksomheten den er en del av (Säljö, 2001). Betydningen av sosiale rammer rundt våre handlinger blir tillagt stor vekt og vi kan si at kulturen støtter barnets utvikling som et stillas; som etter hvert kan tas ned og barnet vil kunne stå på egne bein (Postholm, 2010; Vygotskij, Roster, Bielenberg, & Kozulin, 2001). Som deltakere i sosiale praksiser lærer vi gjennom å få større og større kjennskap til både operasjoner og handlinger. Først er vi tilskuere, for så å ta over deler av ansvaret og etter hvert øke vår kompetanse gjennom å spille en ledende og selvstendig rolle i en sosiokulturell praksis (Säljö, 2001). En praksis det er viktig at mennesker med kommunikasjonsvansker også får ta del i,

men som det er en fare for at de kan miste fordi de tar mindre del i naturlige lærings-situasjoner enn andre gjør (Tetzchner & Martinsen, 2002).

2.2 Cerebral parese og medfødte talevansker

Det kan være mange årsaker til medfødte talevansker, deriblant cerebral parese (Heister Trygg, 2009; Rasmussen & Tvedt, 2002). Siden mine informanter har talevansker som en følge av CP, vil jeg kort fortelle hva CP er og hvilke konsekvenser det kan gi for talen og evnen til å kommunisere. Ifølge Rasmussen og Tvedt (2002) er bevegelseshemning det sentrale symptomet ved CP, men graden og utbredelsen av bevegelseshemningen varierer sterkt fra person til person. CP er en ikke-progressiv tilstand hvor kroppens bevegelse og stilling er affisert. Tilstanden er varig, men ikke uforanderlig og skyldes en skade eller defekt som rammer hjernen mens den er umoden. I mange tilfeller skjer dette før barnet blir født. Det er flere årsaker til CP og stor variasjon når det gjelder det kliniske bildet. Likevel gir det mening å bruke betegnelsen CP som et samlende begrep for stasjonære, motoriske funksjonshemninger som har oppstått svært tidlig i livet og som skyldes en skade i hjernen. Svært ofte medfører CP tilleggshandikap og talevansker er utbredt. Talevanskene har sin bakgrunn i motoriske vansker og muskulatur i både ansikt, munn og svelg kan være affisert (Heister Trygg, 2009; Rasmussen & Tvedt, 2002). Talevanskene kan vise seg ved at talen blir langsom og utydelig og ofte med en skurrende og monoton stemme uten intonasjon. Dette kalles dysartri. Talevanskene kan også komme til syne ved at talen mangler eller er helt uforståelig; kalt anartri (Hartelius, Nettelbladt, & Hammarberg, 2008; Heister Trygg, 2009). Felles for begge tilstandene er at de skyldes forstyrrelser eller svikt i den muskulære kontrollen av taleapparatet og dermed evnen til å lage lyder og forme ord med munnen. Også på dette feltet varierer graden av vanskene sterkt fra person til person. Forstyrrelsene er nevrologisk betinget og kan være ervervet eller medfødt (Cockerill & Carroll-Few, 2001; Hartelius m.fl., 2008).

God artikulasjon krever koordinasjon av bevegelser av lepper, tunge og gane. Personer som har vansker med dette vier mye av konsentrasjonen sin til artikulasjonen; noe som vanligvis ligger i underbevisstheden, og det blir anstrengende å snakke. Som en følge av dette er frasene mange ganger korte (Cockerill & Carroll-Few, 2001). Talen kan sprekke og vise seg med stor nasalklang. Talevanskene er ofte forbundet med dårlig respirasjonskontroll og personer med dysartri trekker gjerne pusten midt i et ord eller en frase som et resultat av muskulær svakhet

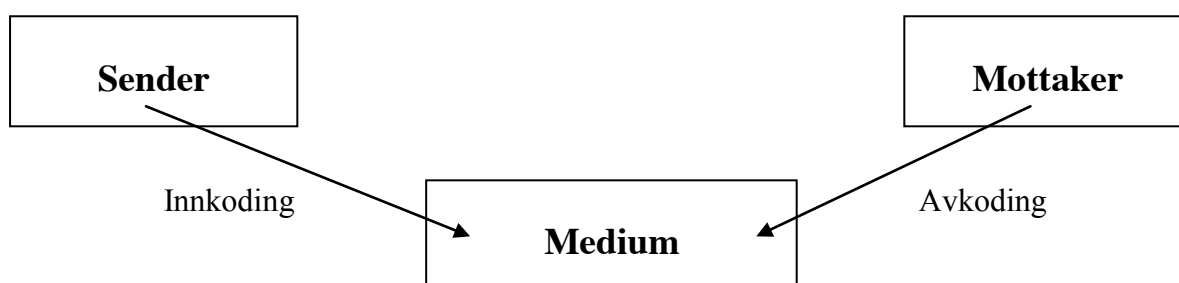

og vansker med artikulasjonen på grunn av begrensede bevegelser av de orofasiale musklene (Beukelman & Mirenda, 2013; Cockerill & Carroll-Few, 2001; Heister Trygg, 2009).

2.3 Kommunikasjon

Nesten all menneskelig aktivitet involverer kommunikasjon. Alle trenger vi å kommunisere og ha kontakt med hverandre - ikke bare på en måte, men på så mange måter som mulig. Det er både et grunnleggende menneskelig behov, en menneskerett og en iboende kraft hos mennesket (Beukelman & Mirenda, 2013). Vi trenger å gi uttrykk for behov, ønsker, følelser og meninger. Det er ikke bare gjennom tale vi uttrykker oss, men også via mimikk, blikk, gester, kroppsholdning og bevegelse. Vanligvis gir både ordvalget, stemmeleiet og tonefallet informasjon når vi snakker (Lorentzen & Vestberg, 2007; Wormnæs, 1992).

Kommunikasjon kan ses på som en lineær prosess hvor en sender har en intensjon om å gjøre et budskap kjent for en mottaker (Heister Trygg, 2009; Rommetveit, 1972). Budskapet kodes inn i et medium og mottakeren må oppfatte og tolke dette budskapet i tråd med avsenderens intensjon (se figur 1). Medium er som oftest verbalt språk, som tale eller skriftspråk, men det kan også være kroppsspråk, gester, tegnspråk og alternativ kommunikasjon.

Figur 1: Grunntrekk i kommunikasjonshandlingen (Rommetveit, 1972).

En slik lineær eller monologisk kommunikasjonsmodell har en del svakheter og begrensninger (Lorentzen & Vestberg, 2007) og blir derfor noe ufullstendig innenfor sosiokulturell teori. Det dialogiske perspektivet på kommunikasjon derimot rommer et helt annet syn på relasjonene og den sosiale organiseringen mellom avsender og mottaker. I dette perspektivet legges det stor vekt på betydningen av relasjoner, kontekst, erfaringer og kroppsspråk (Linell, 1982; Vygotskij m.fl., 2001). En person kan ikke betraktes som en isolert enhet som noen ganger kommer i kontakt med andre isolerte enheter. Ifølge Lorentzen og Vestberg (2007) blir den

andre i det dialogiske perspektivet avgjørende for dannelsen av selvet. Man lever ikke kun i sitt eget språk og sine egne ord, men også i andres språk og ord. Det er gjennom andre at man begynner å realisere seg selv. Samtalene og dialogene utgjør en arena hvor det foregår en kontinuerlig tautrekking mellom ens egne ord og den andres ord (Lorentzen & Vestberg, 2007).

Med det samme vi begynner å forholde oss til andre mennesker i samtale og kommunikasjon vil det oppstå spenninger i form av ulike synspunkt og meninger. Man kan unngå slike spenninger ved å holde seg på et uforpliktende og overfladisk nivå, men i lengden vil ikke slik kommunikasjon oppleves som meningsfull. I det dialogiske perspektivet viskes forskjellen mellom avsender og mottaker ut. Avsender blir mottaker og vice versa (Eide & Eide, 2007; Lorentzen & Vestberg, 2007). Sender og mottaker befinner seg i en verden som allerede er full av eksisterende meninger, og det er med bakgrunn i allerede delte meninger og forutgående betydninger at vi kan kommunisere. Uten denne bakgrunnen vil ikke kommunikasjon ved hjelp av ord være mulig. Denne usynlige bakgrunnen handler om hvordan vi er organisert i forhold til hverandre sosialt og hvordan vårt samspill etablerer en bakgrunn av det åpenbare; det som vi tar for gitt (Lorentzen & Vestberg, 2007).

2.3.1 Kommunikasjonsvansker

Talevansker gjør at meningsfull dialog med andre mennesker kan være vanskelig å få til, men en kommunikasjonsvanske kan ikke forstås som et individuelt fenomen. Kommunikasjon er et felles anliggende og begge samtalepartnernes handlinger og kompetanse er avgjørende for hvordan kommunikasjonen fungerer (Hagemoen, 2004; Heister Trygg, 2009; Wormnæs, 1992).

Hvis en samtalepartner er ukjent med bruken av kommunikasjonshjelpemidler eller å høre dysartrisk tale kan det lede til brudd i kommunikasjonen (Reichle m.fl., 2002). Hvis man ikke får til å delta i samtaler og meningsutvekslinger risikerer man å bli stående utenfor det sosiale fellesskapet. Det er lett å føle seg nedvurdert og oversett; noe som igjen kan gi store konsekvenser for selvfølelsen. De fleste utvider sin kommunikative erfaring gjennom hele livet. En som ikke får reaksjoner på sine kanskje utydelige kommunikative uttrykk, eller som blir oversett eller snakket over hodet på, mangler erfaring med de nødvendige strategiene for å gjøre seg forstått (Light, Beukelman, & Reichle, 2003; Tetzchner & Martinsen, 2002; Wormnæs, 1992).

De aller fleste mennesker støtter seg til gester, armbevegelser, ansiktsuttrykk eller annet kroppsspråk når de kommuniserer med andre. Når talen er forsinket, vanskelig å forstå eller fraværende blir dette supplementet til talen enda viktigere (Cockerill & Carroll-Few, 2001; Heister Trygg, 2009), men når det gjelder personer med bevegelsesvansker, som ved CP, er også disse veiene til kommunikasjon ofte påvirket slik at de blir annerledes og vanskeligere å forstå (Heister Trygg, 2009; Reichle m.fl., 2002). Selv om denne formen for kommunikasjon kan være vanskelig å forstå vil den likevel ha stor betydning og gi mer nyanser og vise mer av det følelsesmessige budskapet i et utsagn enn et kommunikasjonshjelpemiddel kan gjøre (Heister Trygg, 2009; Wormnæs, 1992). Denne typen tilbakemelding vil også kunne vise at man lytter, forstår, bekrefte at man er på bølgelengde og lignende (Heister Trygg, 2009). Det å betjene et kommunikasjonshjelpemiddel, som en tavle eller talemaskin, kan redusere muligheten til å gi signaler gjennom blikk, mimikk og kroppsspråk fordi begge ser på hjelpemidlet istedenfor på hverandre (Wormnæs, 1992). På den annen side kan bruk av kommunikasjonspermer og tavler også skape felles fokus i en kommunikasjonssituasjon (Hagemoen, 2004).

2.3.2 Alternativ og supplerende kommunikasjon

Alternativ og supplerende kommunikasjon handler om at alle skal få mulighet til uttrykke seg og bedre ferdighetene sine til å kommunisere med andre. Også de med de alvorligste språk- og kommunikasjonsvanskene vil få økt sin livskvalitet gjennom å kommunisere med omverdenen (Tetzchner & Martinsen, 2002). Personer som ikke er i stand til å kommunisere med andre mennesker ved hjelp av tale, eller har begrenset evne til å uttrykke seg ved tale, kan ha stor nytte av alternativ eller supplerende kommunikasjon (Tetzchner & Martinsen, 2002). Dette kan være manuelle, grafiske eller materielle tegn og ortografisk skrift. Muligheten til kommunikasjon innenfor de forskjellige systemene varierer fra å uttrykke noen få enkle basisbehov til å kunne delta i en samtale. Dette kan gjøres så enkelt som ved å peke på en tavle eller være så teknologisk og sofistikert at en elektronisk innretning produserer digitalisert tale og foreslår hva de gjenværende elementene kan være i en beskjed som blir formulert (Reichle m.fl., 2002).

Et viktig skille går mellom hjulpet og ikke-hjulpet kommunikasjon. Hjulpet kommunikasjon er alle kommunikasjonsformer hvor det språklige uttrykket foreligger i en fysisk form utenfor brukeren. Tegnene er selektert. Peketavler, kommunikasjonsbøker og tale-maskiner er eksempel på dette. Ikke-hjulpet kommunikasjon er kommunikasjonsformer hvor den som kommuni-

serer lager språkuttrykkene selv. Tegnene blir produsert. Å blunke med øynene for å indikere /ja/ eller /nei/ er slike former for tegn (Tetzchner & Martinsen, 2002). Et ytterligere skille går ved avhengig og uavhengig kommunikasjon. Dette går på hvordan den alternative kommunikasjonsformen blir brukt og hvilken rolle samtalepartneren har i utformingen av det som brukeren av det alternative systemet kommuniserer. Ved avhengig kommunikasjon er den som kommuniserer avhengig av en annen person til å sette sammen eller tolke det som blir kommunisert; som ved bruk av kommunikasjonstavler med enkeltbokstaver eller bruk av håndtegn. Her får samtalepartneren en sentral rolle i utformingen av det som blir kommunisert av brukeren. Ved uavhengig kommunikasjon vil det som blir kommunisert helt ut være formulert av personen selv. Det kan skje ved bruk av tekniske hjelpemidler hvor det som blir kommunisert blir skrevet på en skjerm eller med talemaskiner som sier hele setninger. Kommunikative behov, graden og typen av bevegelseshemming er med på å avgjøre valget av kommunikasjonssystem (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Tid er et kritisk punkt når det kommer til alternativ og supplerende kommunikasjon og alle kommunikasjonshjelpemidler har det til felles at de representerer en langsom kommunikasjon sammenlignet med vanlig talehastighet (Heister Trygg, 2009; Wormnæs, 1992). Å få mulighet til å uttrykke seg kan øke både selvstendighet, aktivitetsnivå og graden av samhandling med andre, noe som igjen virker positivt på både forståelse, erfaring og uttrykksferdigheter (Tetzchner & Martinsen, 2002; Wormnæs, 1992). Det er lett å bli passiv hvis man ikke får reaksjoner på sine noe mangelfulle eller uforståelige kommunikative tegn. For at en person skal ha motivasjon til å uttrykke seg er det viktig å få svar på sine uttrykk og være omgitt av lyttende personer. Det er viktig å la barn med talevansker få kommunikasjonsmuligheter så tidlig som mulig samt muligheter til så varierte erfaringer som mulig. Språk og begreper læres ved bruk og et kommunikasjonshjelpemiddel kan gi personer med talevansker mer språklig erfaring (Wormnæs, 1992).

2.4 Samtalen

Samtalen er et redskap for å utveksle informasjon og synspunkter og til å påvirke og bli påvirket av andre gjennom dialog. Gjennom samtale med andre erverver vi kunnskap, knytter og vedlikeholder bånd med andre personer og påvirker våre omgivelser (Heister Trygg, 2009; Tetzchner & Martinsen, 2002; Wormnæs, 1992). Vanligvis følger samtalen et nokså fast kronologisk mønster som begynner med en hilsningsprosedyre som følges av litt småprat. Så

følger hoveddelen hvor man kommer inn på det viktige i samtalen. Dette rundes av med avsluttende kommentarer før man avslutter samtalen med en avskjedsprosedyre (Eide & Eide, 2007; Heister Trygg, 2009). Disse prosedyrene er viktige å følge for å unngå å gjøre et bryskt inntrykk (Linell, 1982). For å få til en dialog er det ifølge Eide og Eide (2007) to moment som er avgjørende. Den ene parten er nødt til å ta et initiativ. Det må også være en person som responderer og som i sin tur kommer den andre i møte med et nytt initiativ. En god dialog er ideelt sett preget av at man først responderer på det den andre har formidlet før man selv bringer inn noe nytt (Eide & Eide, 2007). Med dette er vi inne på turtaking. Det er et skille mellom obligatoriske turer og ikke-obligatoriske turer (Light & Binger, 1998). Når samtalepartneren stiller spørsmål er det obligatorisk å svare. Det er ikke obligatorisk å svare på et utsagn eller en kommentar, men det ligger en invitasjon til å ta tur. Ved å ta tur viser man at man er interessert og involvert og at man er en kompetent samtalepartner (Light & Binger, 1998).

Uansett ferdigheter innen kommunikasjon opplever alle mennesker brudd og misforståelser i kommunikasjonen, men brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon opplever dette oftere (Reichle m.fl., 2002). En samtale hvor den ene parten bruker alternativ og supplerende kommunikasjon skiller seg mye fra andre samtaler og det kan være vanskelig for brukeren å gi adekvat tilbakemelding eller følge vanlige turtakingsregler (Light & Binger, 1998). Langsomhet og avvikende motorikk er begge elementer som kan sette kjepper i hjulene i så måte (Heister Trygg, 2009). En av konsekvensene er økte pauser i ytringene hos brukeren, men også økte pauser mellom ytringene til samtalepartneren og brukeren. Noe som igjen kan føre til forvirring og misforståelser i turtakingen (Reichle m.fl., 2002).

Ifølge Tetzchner og Martinsen (2002) er det flere forhold som virker sammen og kan føre til at personer i uttrykksmiddelgruppen får problemer med å delta i meningsfulle samtaler. Noen av de viktigste problemene er: 1) mangel på kommunikativt initiativ, 2) passiv kommunikativ stil, 3) langsom kommunikasjon og 4) mangel på egnede kommunikasjonsstrategier. Ofte ender brukeren opp som den som svarer mens samtalepartneren tar på seg rollen som utspører (Heister Trygg, 2009). Undersøkelser viser at brukeren godt kan være den som setter i gang en samtale for deretter å "hvile" seg, og resultatet blir gjerne en interaksjon som er svært usymmetrisk. Samtalepartneren bruker ofte lengre turer enn brukeren og det kan ligne på samspillet mellom et lite barn og en voksen; hvor samtalepartneren stiller spørsmål om ting som han allerede vet svaret på (Heister Trygg, 2009; Tetzchner & Martinsen, 2002). Samtal-

ene kan også bli vanskelige og lite meningsfulle, ved at samtalepartnerene blant annet later som de har forstått ytringer de ikke forstår og hever stemmen (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Personer med talevansker som bruker kommunikasjonshjelpemidler er nødt til å tilegne seg andre kommunikasjonsstrategier sammenlignet med mennesker uten talevansker for å kommunisere med andre og være aktive deltakere i samfunnet. De har også et behov for at deres samtalepartnere behersker egnede kommunikasjonsstrategier (Hagemoen, 2004; Wormnæs, 1992). Tiltakene for å utvikle bedre samtaleferdigheter kan deles inn i omgivelsesstrategier, partnerstrategier og samtalestrategier (Tetzchner & Martinsen, 2002). Omgivelsesstrategiene har som mål å endre på omgivelsene slik at personen får økt sin deltagelse i vanlige samtale-situasjoner. Det kan man gjøre ved å unngå for ensidig vektlegging av rutinesituasjoner som strategi for å legge til rette for kommunikasjon. Sammen med å yte hjelp i kommunikasjonssituasjoner er dette gode tidlige strategier, men noe de fleste vil ”vokse ut av”. Derfor blir det viktig å finne nye situasjoner hvor samtaler kan foregå eller være en del av en aktivitet, også for å unngå lært passivitet og avhengighet av andre (Tetzchner & Martinsen, 2002). Partnerstrategi vil si at samtalepartneren tilpasser seg den alternative kommunikasjonsformen. Partneren må få muligheter og støtte til å utvikle sine ferdigheter som samtalepartner og dermed øke sin kunnskap om alternativ og supplerende kommunikasjon (Heister Trygg, 2009). Hensikten med samtalestrategi er å hjelpe brukeren selv til å gjøre kommunikasjonen sin mer effektiv; både gjennom å øke brukerens egen kompetanse om grunnleggende samtaleferdigheter og bruk av strategier (Tetzchner & Martinsen, 2002).

2.4.1 Samtalepartner

En samtalepartner til en som bruker kommunikasjonshjelpemidler må ofte, i tillegg til sin egen ordinære deltakerrolle, ta aktivt del i utformingen av hva denne personen kommuniserer (Tetzchner & Martinsen, 2002). Det kan være å benevne og tolke grafiske tegn, ord og bokstaver etter hvert som personen uttrykker dem, sette dem sammen og kanskje gjette hva personen holder på å si før han har formet setningen helt ferdig. Samtalepartneren vil ha varierende strategier og kompetanse i så henseende og den kan bidra både til å fremme, men også til å hemme personens kommunikasjon (Tetzchner & Martinsen, 2002). Graden av forståelse henger også sammen med hvor vant samtalepartneren er til den avvikende uttrykksmåten hos den med talevansker (Reichle m.fl., 2002). Det kan også være nødvendig å bruke en annen struktur innen setningsbygging enn det som er vanlig ifølge Tetzchner og Martinsen

(2002); en struktur som baserer seg på tema og kommentarer. Tema og kommentarer blir gjerne ansett som en grunnleggende setningskonstruksjon, hvor temaet er det man vil kommunisere om, mens kommentaren er det man vil si om temaet. En slik strategi bygger på at brukeren først retter oppmerksomheten til samtalepartneren mot det temaet som samtalen skal dreie seg om for så å komme med et utsagn om dette (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Det er ikke enkelt å skulle gi en fasit på hva som fungerer best for alle. Hver og en ser ut til å utvikle sine egne strategier for hva som fungerer for dem og deres samtalepartnere (Light m.fl., 2003). Det er likevel noen kvaliteter som er ønskelig hos samtalepartneren. Det å ha empati, en genuin interesse for det som blir kommunisert, en letthet i å kommunisere med en som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon og ikke minst tålmodighet når et kommunikasjonshjelpemiddel blir brukt (Cockerill & Carroll-Few, 2001). Ifølge Reichle m.fl. (2002) er utholdenhet og stadige forsøk på å reparere brudd i kommunikasjonen ikke bare et viktig, men også et nødvendig grunnlag for å lykkes og oppnå utvikling i kommunikasjonen hos brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon.

Mange samtalepartnere snakker for mye og den som bruker et kommunikasjonshjelpemiddel får dermed ikke mulighet til å gi respons eller være med på å kontrollere samtaleforløpet og gi et likeverdig bidrag til samtalen (Light m.fl., 2003; Tetzchner & Martinsen, 2002). For at de som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon skal få mulighet til å uttrykke mer enn de pleier i de daglige rutinene, er de avhengige av god tid og at samtalepartneren er oppmerksom og forsiktig med å bestemme for mye av innholdet i samtalene (Tetzchner & Martinsen, 2002). Vi må likevel ikke glemme at den som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon også har et ansvar for å danne et gjensidig og givende samspill med samtalepartneren (Light & Binger, 1998). Det kan den gjøre ved å stille spørsmål som fokuserer på samtalepartneren; for eksempel: Hvordan går det? Hva gjorde du i går? Ved å stille slike partnerfokuserende spørsmål blir samtalepartneren oppmuntret til å delta i meningsfulle samtaler som kan hjelpe til med å danne positive og sosiale forhold. Det viser seg at personer som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon blir sett på som mer kompetente samtalepartnere når de stiller denne typen spørsmål (Beukelman & Mirenda, 2013; Light & Binger, 1998).

3.0 Metode

3.1 Valg av metode

Her vil jeg gjøre rede for valg av metodisk tilnærming i studien min. Det teoretiske perspektivet jeg presenterte i forrige del er ment å gi en ramme som jeg setter datamaterialet inn i. Det er viktig å reflektere over hvilken type informasjon som er sentral for at jeg på best mulig måte skal kunne svare på problemstillingen min og dermed hvilken metode som er mest hensiktsmessig i forhold til min oppgave (Postholm, 2010; Thagaard, 2009). Jeg ønsker å finne ut hva som må være til stede for at en samtale skal oppleves som god for personer som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon. Med dette vil jeg prøve å forstå brukernes perspektiv og i følge Postholm (2010) er dette hva kvalitativ forskning innebærer.

Kvalitativ forskning hviler også på den forutsetningen at absolutt alle er bærere av livsvisdom. Fortidige hendelser kan ikke observeres, heller ikke menneskers meninger, tanker og opplevelser. Ved å intervju mennesker kan man likevel få tak i deler av en annen persons liv som man vanskelig får tak i på andre måter (Postholm 2010). Forskeren skal være åpen for hva deltakerne gjør og sier for så å løfte deres perspektiver fram. Fordi et forskerblikk har et fokus kan handlinger og hendelser løftes fram slik at man kan reflektere over dem og få en forståelse av dem. Fortolkning har derfor stor betydning i kvalitativ forskning og det er knyttet viktige metodiske utfordringer til hvordan forskeren analyserer og fortolker de sosiale fenomenene som studeres (Postholm, 2010; Thagaard, 2009). I den forlengelse blir det viktig å definere de prinsippene som den kvalitative forskningen baserer seg på og som fører til resultat i forskningen. Det vil si at forskeren presiserer og gjør rede for framgangsmåter under datainnsamlingen, opplegget for analysen og hvordan resultatene tolkes (Thagaard, 2009).

3.2 Fenomenologi

Studier som beskriver den meningen mennesker legger i en opplevelse knyttet til en bestemt erfaring av et fenomen kalles for fenomenologiske studier (Postholm, 2010). I fenomenologiske studier er det viktig å høre hvilke refleksjoner brukerne selv har og det ytre hendelsesforløpet blir dermed mindre sentralt. Mennesker lever og handler i sosiale fellesskap, men hva som skjer i slike sosiale prosesser kan være vanskelig å fange opp. Fenomenologiske studier kan grovt deles inn i et sosiologisk perspektiv hvor man forsker på grupper av mennesker og et psykologisk, individuelt perspektiv hvor individet står i fokus. Målet med psykologisk, individuell forskning er å gripe enkeltmenneskets opplevelse og samtidig forsøke å finne ut

hvordan erfaringen av det samme fenomenet oppleves av flere enkeltindivider (Postholm 2010). Kunnskapen man får er også av dypere og mer detaljert natur enn den overflatekunnskapen som kvantitative metoder kan gi. Ved fenomenologiske studier hvor man er interessert i å få innsikt i informantenes egne erfaringer, tanker og følelser, er intervjuet vanligvis den datainnsamlingsstrategien som er best egnet (Postholm 2010).

3.2.1 Det kvalitative forskningsintervjuet

Det kvalitative intervjuet sitt formål er å få fram fyldig og omfattende informasjon om hvordan andre mennesker opplever sin livssituasjon og hvilke synspunkter og perspektiver de har på temaer som blir tatt opp i intervjuet. Teori på ulike nivå er med på å gi retning for forskningsarbeidet, samtidig som forskerens egne opplevelser og erfaringer er med på å påvirke forskningsfokuset (Postholm, 2010; Thagaard, 2009).

Den sosiale interaksjonen mellom forsker og informant vil prege kunnskapen og forståelsen som kommer fram i intervjusituasjonen og intervjuets forløp reflekterer den settingen som konstrueres av forsker og informant i fellesskap (Thagaard, 2009). Både som mor til en gutt med CP og medfødte talevansker og som likemann¹ i CP-foreningen i flere år, har jeg tilegnet og opparbeidet meg mye taus kunnskap² innen dette området. Kunnskap som jeg tror jeg kan dra nytte av i forskningsarbeidet på flere måter; ikke minst når jeg skal opprette en sosial interaksjon med informantene mine. Min kunnskap og erfaring hjelper meg til en viss grad å forstå hvordan det kan være å ha medfødte talevansker. Jeg vet en del om hvordan personer som har talevansker kan bli møtt av andre og jeg vet en del om reaksjonene det kan vekke hos den med talevansker - på godt og vondt. Hvor sårende det er å bli snakket til med babystemme og hvor gledende det er når andre lytter og viser interesse for det som den med talevansker har å si. Jeg er også vant til å høre dysartrisk tale og jeg er vant til å være en samtalepartner til en med omfattende talevansker. Et godt utgangspunkt for et vellykket intervju, er ifølge Thagaard (2009) at forskeren har satt seg godt inn i informantens situasjon. Det vil også hjelpe forskeren til å stille spørsmål som føles relevante for informanten. Jeg håper min bakgrunn kan hjelpe meg til å oppnå god kontakt med informantene mine, slik at jeg kan gjennomføre intervju som kan fortone seg mer som likeverdige samtaler. Ved intervju som datainnsamlingsmetode blir forskeren selv et svært viktig forskningsinstrument og forskeren får

---

¹ Likemannsarbeid er aktiviteter og tiltak som har som mål å tilby hjelp, støtte og veiledning basert på hverdagerfaringer med å leve med cerebral parese (cp.no).

² Taus kunnskap, eller uuttalt innsikt, er personlig kunnskap om hvordan sosiale praksiser fungerer (Säljö, 2001).

mulighet til å utnytte seg selv og sin fagkunnskap når dataene samles inn (Kleven, Hjordemaal, & Tveit, 2011). For å finne den sentrale og underliggende meningen eller essensen i en opplevd erfaring er det viktig at jeg som forsker lager en intervjuguide med tema som jeg ønsker å ta opp under intervjuet eller samtalen (Postholm, 2010). Dette gjør at jeg kan finne felles temaer på tvers av informantene og dermed finne en felles struktur eller underliggende mening i forhold til fenomenet. Jeg vil derfor ha spørsmål og tema klare på forhånd. Likevel vil jeg være åpen for at intervjuet kan dreie i en annen retning enn jeg på forhånd har tenkt slik at jeg kan være med på informantens refleksjonsreise i stedet for å holde meg strikt til spørsmålsrekken min. På denne måten kan jeg få del i informasjon som jeg på forhånd ikke har forestilt meg, i og med at informanten min også får være med på å styre retningen av intervjuet (Postholm, 2010). Dette tror jeg er med på å sikre at jeg ikke er forutinntatt og danner meg egne meninger og svar forut for intervjuet. Jeg kan gjøre meg noen tanker på forhånd, men innsikten sitter informanten med.

3.3 Utvalg og rekruttering

I følge Postholm (2010) er tre informanter et minimum av hva man bør ha for å finne en felles essens i informantenes opplevelser. Med tanke på den tiden jeg har til rådighet er tre informanter et antall jeg har mulighet til å håndtere samtidig som jeg holder meg innenfor rammene av masteroppgaven. Jeg har valgt å knytte studien opp mot brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon som har god språkforståelse og medfødte talevansker. Mange i gruppen av personer med CP faller inn under disse kriteriene. Jeg fant mine tre informanter ved tilgjengelighetsutvalg ispedd litt av det som Thagaard (2009) kaller for snøballmetoden innenfor tilgjengelighetsutvalg. Tilgjengelighetsutvalg innebærer at informantene representerer egenskaper som er relevante for problemstillingen og framgangsmåten for å velge dem ut er basert på den tilgjengeligheten de har for forskeren (Thagaard, 2009). Snøballmetoden vil si at man først kontakter noen personer som har de egenskapene eller kvalifikasjonene som er relevante for problemstillingen og undersøkelsens teoretiske perspektiver, for deretter å be disse personene om navn på andre personer som har tilsvarende egenskaper (Thagaard, 2009).

Den første informanten jeg kom i kontakt med var imidlertid etter et tips fra veilederen min i en av praksisperiodene under studiet. Den andre informanten jeg kontaktet visste jeg om gjennom det nettverket jeg har i CP-foreningen, uten at vi kjente hverandre personlig. Den siste informanten fikk jeg etter å spørre de to første om tips om andre aktuelle personer. Første-

kontakten med alle tre informantene opprettet jeg via facebook. Jeg sendte dem en melding hvor jeg presenterte meg selv. Jeg fortalte hvordan jeg visste om dem og hvorfor jeg tok kontakt. Jeg valgte å bruke facebook i første omgang fordi det er lett for informantene mine å svare tilbake og det går raskt. Den videre kontakten, for å gjøre avtaler og lignende, holdt vi også på facebook og med tanke på deres kommunikasjonsvansker fungerte dette veldig godt. Hvis vi skulle hatt kontakt per telefon måtte dette ha foregått via en tredje person, men nå fikk vi forholde oss direkte til hverandre. Hos alle informantene var responsen ubetinget positiv. Jeg tror bakgrunnen min med den erfaringen og kjennskapen jeg har til CP og medfødte talevansker hjalp meg til å opprette denne første kontakten og jeg håper den også kan være en fin døråpner slik at de kanskje vil slippe meg inn til sine erfaringer, tanker og opplevelser.

3.3.1 Presentasjon av informantene

Alle informantene mine har CP og sitter i rullestol. Selv om det er vanlig å dele CP inn i spesifikke undertyper (Heister Trygg, 2009; Rasmussen & Tvedt, 2002) har jeg bevisst unnlatt å spørre informantene mine om hvilken type CP de har. Det sentrale punktet, og det jeg ønsker å snakke med dem om, er først og fremst kommunikasjon. Etter eget ønske ville de ha med seg en vant samtalepartner under intervjuet og i alle tilfellene ble dette en forelder.

3.3.1.1 Informant 1

Første informant er en mann på 36 år. Hans store interesse er biler og bilsport. Han har assistent hele døgnet og bor i en egen leilighet like ved foreldrenes hus. Tre dager i uken jobber han på et dagsenter for funksjonshemmede. Informant 1 har ikke talespråk. I nærkommunikasjon bruker han blick, mimikk, kroppsspråk og noen enhåndstegn aktivt. /Ja/ er nikk opp med hodet og øyne. /Nei/ er hodet vendt til siden. Hovedkommunikasjonsmåten er fingerpeking på bokstavtavle³. Han brukte blisstavle⁴ til å begynne med som liten, men gikk selv etter hvert over til å bruke bare bokstavene på denne tavla. Han har prøvd digital talemaskin i en periode, men synes selv bokstavtavla fungerer best. I fjernkommunikasjon bruker han data med maksitastatur⁵ og han chatter mye på facebook. Han sender også sms. Informant 1 liker å prate, han ler mye og blir av mor beskrevet som ei skravlebøtte.

---

³ Tavle med bokstaver og tall og noen vanlige bokstavsammensetninger og ord (Tetzchner & Martinsen, 2002).

⁴ Tavle delt inn i seks forskjellige fargefelt, et felt for hver ordklasse. Visuelt system av språksymboler der ord blir skrevet med logiske bilder i stedet for bokstaver (snl.no).

⁵ Tastatur med taster som er 3 cm i diameter, nedfelte og har god avstand fra hverandre (abilia.no).

3.3.1.2 Informant 2

Den neste informanten er ei jente på snart 19 år. Hun går på idrettslinje på videregående skole og er aktiv i racerunning. Det er en friidrettsgrein for funksjonshemmede hvor du springer i en sykkel med tre hjul uten pedal. Informant 2 har dysartrisk tale og man trenger noe tid for å lære seg å forstå henne. De nærmeste forstår henne veldig godt. De gangene far ikke forstår hva hun sier under intervjuet blir hun bedt om å stave det aktuelle ordet. Til personer som kjenner henne godt er den dysartriske talen hennes hovedkommunikasjonsmåte. Når hun snakker med personer som ikke har snakket så mye med henne før bruker hun fingerpeking på bokstavtavle eller en av assistentene til å gjenta det hun sier. På barneskolen prøvde hun ut digital talemaskin. Fjernkommunikasjon skjer mest via chatting på facebook eller snapchat og hun snakker på skype med dem som skjønner henne godt. Hun bruker iPhone og PC. Hun har en spesielt tilrettelagt mus, men det er ikke alltid hun bruker den.

3.3.1.3 Informant 3

Den siste informanten er en ung kvinne på 22 år. Hun bor i et bofellesskap med fire leiligheter knyttet sammen av felles oppholdsrom. Hun er kunstner og maler og skriver dikt. I tillegg er hun politisk engasjert og veldig glad i å lese. Tre dager i uken jobber hun i et eget atelier knyttet til et dagsenter for funksjonshemmede. Informant 3 har ikke talespråk, men lager noen uartikulerte lyder innimellom. Hun har mange ufrivillige spasmer i hele kroppen, så det er ved hjelp av blikket det meste av kommunikasjon foregår. Når hun ser direkte på personen hun snakker med betyr det /ja/. Ved /nei/ ser hun til siden og når hun ser opp i luften betyr det /vet ikke/. Hun bruker også en øyestyrt talemaskin hvor teksten hun skriver inn blir lest opp høyt, samt en blisstavle som er utformet som en øyepeketavle⁶. Både nær- og fjernkommunikasjon foregår ved hjelp av den digitale talemaskinen. Med den kan hun chatte på facebook og sende sms. Den gjør henne også i stand til å være mer selvstendig med tanke på praktiske ting som å slå av og på TV, skifte kanal, lukke døra, åpne vinduet og trekke til og fra gardinene.

3.4 Intervjuguide

En intervjuguide inneholder sentrale tema og spørsmål som til sammen dekker de viktigste områdene studien skal belyse. Den har også forslag til rekkefølgen av temaene som intervjueren søker informasjon om (Dalen, 2004; Thagaard, 2009). Både Thagaard (2009) og

---

⁶ Tosidig tavle med færre og samme tegn på hver side. Samtalepartneren kan se på sin side hvor brukeren peker med øynene (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Postholm (2010) påpeker likevel at rekkefølgen av temaene i intervjuet kan være avgjørende for hvordan intervjuet vil forløpe. Det er en fordel å begynne med nøytrale emner som det er greit å snakke om før man gradvis kommer inn på mer følelsesladete emner for så å avslutte med nøytrale emner. Begge partene i intervjusituasjonen bidrar til hvordan intervjuet skal forløpe, men det er intervjueren sitt ansvar å skape en tillitsfull atmosfære i starten av intervjuet samt å tone ned det emosjonelle nivået mot slutten (Thagaard, 2009).

Intervjuguiden skal altså danne rammen for gjennomføringen av intervjuene. Jeg har valgt å starte med en presentasjon hvor jeg kort forteller om studiet før jeg stiller noen spørsmål om alder, bolig og fritid. Disse spørsmålene håper jeg skal gjøre informantene bekvem og avslappet i situasjonen. Jeg vil også få et første innblikk i informantens kommunikasjonsmåte. I starten legger jeg også opp til avklaring av hvordan de ønsker jeg skal opptre under intervjuet. Da tenker jeg på om de ønsker at jeg skal bekrefte eller gjette hva de sier, om det er greit at jeg stiller utdypende spørsmål eller om jeg helst bør stille ja/nei spørsmål. Intervjuguiden er bygd opp på bakgrunn av teori om alternativ og supplerende kommunikasjon samt egne erfaringer og opplevelser; som ifølge Postholm (2010) kalles subjektive, individuelle teorier. Dette vil være med på å danne utgangspunktet for forskningsspørsmål som gir uttrykk for forskerens antagelser eller forfølere før forskningsarbeidet tar til (Postholm, 2010).

I intervjuguiden min (vedlegg 3) har jeg tatt utgangspunkt i forskningsspørsmålene mine, slik at den består av fem bolker som vektlegger de grunnleggende samtaleferdighetene (Tetzchner & Martinsen, 2002). Jeg har videre prøvd å dreie spørsmålene i hver bolke slik at jeg kommer inn på de viktigste problemene som må overvinnes for at mennesker i uttrykksmiddelgruppen skal lykkes i kommunikasjonen. Det er ifølge Tetzchner og Martinsen (2002): 1) mangel på kommunikativt initiativ, 2) passiv kommunikativ stil, 3) langsom kommunikasjon og 4) mangel på egnede kommunikasjonsstrategier. Det har jeg gjort for å høre hvordan mine informanter løser dette. I utformingen av spørsmålene har jeg også tatt hensyn til omgivelingsstrategier, partnerstrategier og samtalestrategier. Elementer som alle handler om tiltak for å utvikle bedre samtaleferdigheter (Tetzchner & Martinsen, 2002). Jeg har en del ja/nei spørsmål som jeg vil følge opp med utdypende spørsmål. Selv om det kan være anstrengende å kommunisere lenge for brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon (Cockerill & Carroll-Few, 2001; Tetzchner & Martinsen, 2002) har jeg ikke laget svaralternativ til mine spørsmål. Jeg ønsker at informantene mine skal fortelle mest mulig fritt og jeg vil ikke at mine antagelser skal overskygge informantenes ytringer.

3.4.1 Prøveintervju

I forkant av intervjuene foretok jeg et prøveintervju. Gjennomføring av et prøveintervju er viktig både for å prøve ut hvordan intervjuguiden fungerer og for å teste seg selv som intervjuer. I tillegg får man testet opptaksutstyret man skal bruke (Dalen, 2004). Prøveintervjuet tok jeg med min egen sønn. Først og fremst spiller tilgjengeligheten en stor rolle her. Jeg må reise nokså langt for å intervju informantene mine og det å skulle foreta en egen reise for å utføre prøveintervjuet, når jeg har en egnet kandidat ”i huset”, ble svært upraktisk. Det var likevel en viktig forutsetning at jeg føler han er i stand til å kunne svare på spørsmålene, selv om han går på ungdomsskolen og er noe yngre enn informantene mine.

Det var meget nyttig for meg å gjennomføre et slikt prøveintervju. Jeg ble først og fremst godt kjent med bruken av diktafonen. Den gjengir lyden meget godt og jeg kan snakke med vanlig stemme uten å måtte anstrenge meg. Diktafonen vil også gjengi intervjuene godt selv om den blir plassert litt diskret til siden. Som Thagaard (2009) påpeker kan det være nyttig å høre opptak av intervju man selv har foretatt. Da fikk jeg konstatert at det taletempoet jeg la meg på virket greit og det virket også naturlig med noen lengre pauser hvor både jeg og informantene kan tenke oss om. Jeg ble også oppmerksom på at den delen av intervjuet som er viet de emosjonelt ladete emnene viste seg å være ganske følsomt; noe som jeg ikke var helt forberedt på. Her ble det vanskelig for ham å fortelle og være utdypende i svarene sine. Grunnen til det kan være flere og i etterkant av intervjuet snakket vi litt om dette; både fordi han ikke skulle sitte igjen med en dårlig opplevelse og for at jeg skulle kunne ta lærdom av dette. Han uttrykte selv at han ønsker å ha noe hemmelig, så kanskje det at vi har en nær relasjon gjorde det vanskelig for ham. Jeg tror også det kan være vanskelig i hans alder å være åpen om at man kanskje ikke har så mange samtalepartnere. Dalen (2004) sier at man kan bli nødt til å endre på intervjuguiden sin etter et slikt prøveintervju, for eksempel ved å endre formuleringer, fjerne eller tilføye spørsmål og lignende. Jeg så meg ikke nødt til å gjøre noen endringer.

3.5 Gjennomføring av intervjuene

Med tanke på at jeg skal bygge opp et grunnlag for en fortrolig samtale med informanten la jeg inn mye energi på å skulle forstå hva informantene mine formidlet, selv om vi hadde med oss en vant samtalepartner som gjentok utsagnene. De gangene det føltes naturlig fullførte jeg derfor utsagn som jeg forstod før informanten var helt ferdig; både for å avhjelpe slik at det skulle gå raskere, men også for at informanten ikke skulle bli sliten. Ved det første intervjuet

gjorde jeg dette i kanskje for stor grad. Forut for intervjuet spurte jeg om han ville at jeg skulle fullføre det han sa; noe han ønsket. Når jeg hører på intervjuet i etterkant legger jeg merke til at jeg noen ganger er litt rask til å fullføre det jeg tror han vil si. At han da svarer ja til meg på dette kan jo bety at det jeg gjetter stemmer med det han mener, men at han ikke får rom til å uttrykke noe annet han kanskje ville ha sagt i tillegg. Når han får mer åpne spørsmål og jeg følger opp med spørsmål om hva han mener eller om han komme med eksempel synes jeg at jeg lykkes bedre med å få fram hans egne erfaringer, tanker og følelser.

Noe jeg hele tiden var oppmerksom på under intervjuene, var å gi informantene nok tid. Ifølge Thagaard (2009) bør man legge opp intervjuguiden slik at den gir rom for pauser i løpet av intervjuet. Ved slike pauser får forskeren anledning til å reflektere over den informasjonen som er kommet fram og hvordan intervjuet skal forløpe videre. Informanten på sin side får mulighet til å vurdere om han ønsker å fortelle mer om det forutgående temaet. Når det kommer til brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon blir dette enda viktigere. Det er viktig at de får god tid til å svare når man vet at det tar lengre tid å uttrykke seg gjennom et kommunikasjonshjelpemiddel enn gjennom vanlig tale (Heister Trygg, 2009; Wormnæs, 1992). Utsagnene som ble gitt ved bruk av bokstavtavle eller ved dysartrisk tale ble alle gjentatt av den vante samtalepartneren slik informanten formidlet dem. Hvis de ikke ble gjengitt riktig gjentok informantene dem til de kunne bekrefte at de var riktig oppfattet. Alle informantene har god språkforståelse og uttrykte seg i fullstendige setninger. Når informanten som brukte talemaskin uttrykte /ja/, /nei/ og /vet ikke/ ved bruk av blikket gjentok den vante samtalepartneren det, siden dette var litt vanskelig for meg å fange opp i starten av intervjuet.

Når informantene gir tillatelse til det, er det i følge Thagaard (2009) å foretrekke å gjøre opptak av intervjuet. Det er også mulig å kombinere lydopptak med notater. Notatene kan fungere som en sikkerhet i tilfelle opptaket blir mislykket og de kan også gi noen hovedpunkter underveis som kan bidra til å ordne analysen. I tillegg vil informanten få naturlige pauser til å tenke seg om mens forskeren skriver. Jeg valgte likevel å ikke notere underveis. Thagaard (2009) understreker at det kan være problematisk å skulle skrive ned det viktigste som informanten sier og stille relevante spørsmål, samtidig som man gir informanten nok oppmerksomhet til at intervjuet flyter godt. Hvis man tar notater underveis blir den personlige kontakten som intervjuet gir mulighet til redusert. Betydningen av å etablere en god og tillitsfull atmosfære i intervjusituasjonen kan ikke overvurderes (Thagaard, 2009). Jeg vet av erfaring at det kreves mye oppmerksomhet av meg som samtalepartner til personer med dysartrisk tale eller

til personer som bruker et kommunikasjonshjelpemiddel. Jeg føler det er viktig at jeg henverder meg til intervjupersonen alene for å forstå mest mulig av hva informanten uttrykker, samt at jeg viser interesse for det som blir fortalt. Noe annet ville vært respektløst og jeg tror ikke det ville gitt et godt grunnlag for god kontakt. Det å være til stede som en interessert lytter og gi genuin respons til det informanten forteller blir trukket fram som svært viktig av Thagaard (2009). Tid og sted for gjennomføring av intervjuene ble avtalt med informantene og de fikk selv velge sted som de mente egnet seg for å kunne sitte og prate uforstyrret i en til to timer. Intervjuene varte fra 1 time og 14 minutt til 2 timer og 25 minutt og de ble tatt opp på diktafon. Lydkvaliteten var meget god og det var ingen problemer med det tekniske.

3.6 Transkribering

Første steg mot analyseprosessen er transkriberingen. Når man transkriberer et forskningsintervju abstraherer og fikserer man samtalen som har vært mellom to personer, ansikt til ansikt, i en skriftlig form (Kvale, Brinkmann, & Torhell, 2009). Dette gjør man for at intervjusamtalene skal bli bedre egnet for analyse (Jacobsen, 2005). Ifølge Postholm (2010) er det fordelaktig å transkribere så mye som mulig av opptakene etter hvert enkelt intervju. Det første intervjuet transkriberte jeg samme dag som jeg utførte det. De to andre intervjuene utførte jeg to påfølgende dager med en del reising inkludert, slik at jeg ble nødt til å transkribere disse etter å ha fullført begge intervjuene. Jeg dro en del lærdom av det første intervjuet som jeg kunne ta med meg til de to siste intervjuene. Dette gikk særlig på å stille oppfølgingsspørsmål eller be om eksempler når informanten kom inn på et interessant spor. Dette synes jeg at jeg fikk bedre til i det andre intervjuet. Den siste informanten brukte veldig lang tid på å formulere svar ved hjelp av talemaskinen og hun ble tydelig sliten av å føre en så lang samtale. Dermed ble jeg nødt til å begrense bruken av oppfølgingsspørsmål og mange av svarene ble ja eller nei. Når jeg stilte oppfølgingsspørsmål svarte hun med fullstendige setninger.

Siden utsagnenes innhold er viktigere enn deres lingvistiske trekk (Kvale m.fl., 2009), transkriberte jeg de endelige ytringene slik som de vante samtalepartnerene gjentok dem eller talemaskinen leste dem opp. Av hensyn til informantenes anonymitet har jeg ikke gjengitt om utsagnene er gitt med bokstavtavle, dysartrisk tale eller talemaskin. Brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon utgjør en lav populasjon og det er derfor ekstra stor fare for å bli gjenkjent. Jeg valgte å skrive alt på bokmål i stedet for på dialekt. Dette bidrar også til å anonymisere informantene og det blir enklere å forholde seg til teksten i det videre arbeidet med

den. Jeg skrev ikke ut alle pauser og utsagn som ikke var meningsbærende, som for eksempel latter, kremting og lignende, annet enn i de situasjonene hvor jeg følte at det kunne si noe om informanten tenkte seg godt om, nølte eller var usikker. Siden jeg ikke ville forstyrre situasjonen med å notere underveis har jeg ikke transkribert ikke-språklige uttrykk. Funnene og drøftingen min er derfor basert på innholdet i ordene og ikke måten de ble sagt på.

3.7 Analyse av data

For å strukturere datamaterialet og gjøre det oversiktlig, forståelig og rapportvennlig kan man bruke deskriptive analyser blant annet ved å redusere materialet (Postholm, 2010). Jeg har samlet og delt materialet mitt inn i ulike deler og brukt analyser som innebærer koding og kategorisering. Som Postholm (2010) framholder vil koder og kategorier vokse fram i løpet av forskningsprosessen og på den måten vil analyseprosessen pågå både i løpet av og etter datainnsamlingen. Allerede når jeg laget intervjuguiden satte jeg opp fem bolker eller kategorier som jeg ønsket å snakke med informantene mine om. Dette var mine antagelser eller forfølere. Et viktig spørsmål man bør stille seg før en går i gang med analysen er hva man ser som sentrale enheter i materialet og hvordan disse enhetene forholder seg til hverandre (Thagaard, 2009). Den videre analysen skal bidra til å utvikle en helhetsforståelse av dataenes meningsinnhold og da er det viktig at de enkelte enhetene studeres i forhold til den helheten de er en del av (Thagaard, 2009).

I min presentasjon av dataene vil framstillingen rette seg mot det å etablere kontakt, samtaleemne, samtalens forløp, samtalepartner og strategier for å lette kommunikasjonen. Dette er sentrale temaer i undersøkelsen. Når temaer er i fokus på denne måten blir forskerens oppgave å sammenligne informasjon fra alle informantene om hvert tema (Thagaard, 2009). Ved å studere sammenhenger mellom temaene kan man utvikle en forståelse av materialet som helhet (Thagaard, 2009). Når jeg skulle sette navn på og kategorisere fenomener i datamaterialet mitt, gjorde jeg det etter en nøye gjennomgang av datamaterialet. I en slik kodingsprosess deles data inn i mindre deler og gis et navn, eller en kode. For å lykkes med dette må jeg som forsker spørre meg hva hver enkelt bit i datamaterialet er og hva det representerer. Videre må jeg sammenligne mellom de ulike delene av datamaterialet slik at samme fenomen får samme navn. Jeg har valgt å kode hvert enkelt utsagn av det transkriberte intervjuet. Det gjør at enhetene som kodes blir større og det kodede datamaterialet blir dermed mer håndterlig (Postholm, 2010).

3.8 Kategorisering

Etter transkribering satt jeg igjen med 37 sider skrevet tekst. For å kunne analysere datamaterialet delte jeg det inn i mindre deler og ga hver del et nytt navn. Dette kalles kategorisering (Postholm, 2010). I denne kategoriseringsprosessen støttet jeg meg til forskningsspørsmålene mine samtidig som jeg fokuserte på spørsmålet jeg stiller i problemstillingen min: ”Hva må være til stede for at en samtale skal oppleves som god?” Jeg gikk gjennom hvert enkelt intervju, ytring for ytring, og dro ut hvert utsagn som kunne beskrive hva som må være til stede for at en samtale skal oppleves som god av den enkelte informant. I den sammenheng var det også naturlig å se på hva som er til stede når en samtale oppleves som dårlig. Negative erfaringer er nyttige å få tak i, for å skaffe kunnskap om faktorer som kan være til hinder for den gode samtalen. På den måten kan personer som er involvert i bruk av alternativ og supplerende kommunikasjon prøve å unngå slike faktorer (Skogdal, 2005). Hvert enkelt utsagn eller fenomen jeg fant ga jeg et navn og en kode slik at de samme fenomenene fikk samme navn og kode. Jeg gikk gjennom materialet flere ganger for å sikre meg at jeg fanget opp alle utsagnene som beskriver fenomenet jeg er på jakt etter. Dette resulterte i 35 underkategorier ordnet i fem hovedkategorier som omfatter samme tema:

1. Etablere kontakt
  - 1) Etablere kontakt med kjente personer
  - 2) Etablere kontakt med ukjente personer
  - 3) Fremmede etablerer kontakt
  - 4) Kontakt via internett
2. Valg av tema
  - 5) Praktiske ting
  - 6) Felles interesser
  - 7) Finne tema
  - 8) Skifte tema
3. Samtalen
  - 9) Starte en samtale
  - 10) Snakke seg ferdig
  - 11) Misforståelser
  - 12) Omgivelser
  - 13) Bruk av internett
  - 14) Bruk av sms

- 15) Ulike typer samtaler
- 16) Uttrykke seg
- 17) Vise hvem en er
- 4. Samtalepartner
  - 18) Forventninger
  - 19) Forståelse
  - 20) Tålmodighet
  - 21) Snakke med flere personer samtidig
  - 22) Dagsform
  - 23) Kjemi
  - 24) Empati
- 5. Strategier
  - 25) Vilje
  - 26) Fange oppmerksomhet
  - 27) Hjelp til å skrive
  - 28) Hjelp til å tolke
  - 29) Kroppsspråk
  - 30) Hurtighet
  - 31) Øyekontakt
  - 32) Planlegge
  - 33) Bekrefte
  - 34) Skrive selv
  - 35) Nøyaktighet

Etter ytterligere bearbeiding av materialet i etterkant av denne prosessen, pekte det seg ut enda en hovedkategori som ikke var blitt fanget opp av bolkene, eller forfølerne, jeg hadde lagt ut i intervjuguiden. Den har jeg kalt kommunikasjonshjelpemiddel:

- 6. Kommunikasjonshjelpemiddel
  - 36) Tidkrevende
  - 37) Spontanitet
  - 38) Lyd
  - 39) Stress
  - 40) Tvang
  - 41) Selvstendighet

3.9 Kvalitet i studien

Studien min er meldt til personvernombudet for forskning, NSD (norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS) og jeg har fått tilråding til at prosjektet gjennomføres (vedlegg 4). Ved å drøfte validiteten og reliabiliteten til dataene mine skal jeg som forsker forholde meg kritisk til dataene som jeg har samlet inn og vurdere forskningens legitimitet (Thagaard, 2009).

3.9.1 Validitet

Med validitet tenker man på forskningens gyldighet (Thagaard, 2009), altså hvor godt dataene representerer det fenomenet som skal undersøkes. Det er også et kriterium for validitet at fortolkningene av utsagnene er rimelig dokumentert og logisk konsekvente. Når man skal gjøre rede for validitet i en studie, må man gi opplysninger om de metodene som er brukt til å samle inn data, gjøre intervju og analysere transkripsjonene. For å sikre høy validitet blir det derfor viktig at leseren kan følge med gjennom hele forskningsprosessen og jeg som forsker må vise hvilke spilleregler jeg har brukt i de ulike fasene av forskningsprosessen. Forskeren må også ha en refleksiv og kritisk bevissthet til sin egen rolle i forhold til informantene sine (Postholm, 2010; Thagaard, 2009). Jeg har hele tiden vært bevisst på at jeg må stille med et åpent sinn som forsker på dette feltet. Selv om jeg har erfart en del på dette området, så er det jo i kraft av rollen som forelder. Jeg har ingen erfaring fra mine informanter sitt ståsted og kan ikke trekke noen direkte paralleller til mitt ståsted. Mine informanter har gitt meg nyanserte uttalelser og det mener jeg tyder på at det er deres opplevelser som har fått komme fram.

3.9.2 Reliabilitet

Reliabilitet knyttes til forskningens pålitelighet og hvor pålitelig dataene er (Thagaard, 2009). I kvantitative undersøkelser er det normale kriteriet for reliabilitet at resultatene kan reproduseres og gjentas for på den måten å teste reliabiliteten. Dette er imidlertid ikke i samsvar med logikken i kvalitative intervju (Postholm, 2010). Det er umulig å skulle kunne gjenta et intervju på samme måte fordi informanten ikke kan repetere det som er blitt sagt av flere grunner. Dels vil han ikke huske hva som er blitt sagt tidligere og dels vil han ha fått økt sin innsikt i det første intervjuet. Andre, tilsvarende informanter vil også gi ulike svar. I fenomenologiske studier blir derfor dette kravet irrelevant fordi undersøkelsen belyser et unikt tilfelle som er et spesielt tids- og stedbundet fenomen (Postholm, 2010). Målet i kvalitativ forskning er å nå

fram til en autentisk forståelse av informantenes erfaringer og det kreves i den forbindelse en grundig refleksjon i analysen og tolkningen av datamaterialet for å sikre at undersøkelsen måler det den skal måle (Postholm, 2010).

I min undersøkelse brukte jeg den samme intervjuguiden ved alle intervjuene. Selv om den ikke ble fulgt slavisk fikk alle informantene spørsmål fra alle bolkene. Jeg har passet på å være like nøyaktig ved transkriberingen av de tre intervjuene og mest mulig presis gjengivelse av data vil øke reliabiliteten i en undersøkelse. Det er i følge Postholm (2010) flere faktorer som kan true reliabiliteten i fenomenologiske studier. Informantene kan være uvillige til å snakke om emner som blir for følsomme og tyngende å snakke om. De kan også ha behov for å stå fram i et positivt lys, noe som gjør at de kanskje har en tendens til å huske positive hendelser mens de undertrykker negative. En faktor som kan påvirke min undersøkelse i både positiv og negativ favør, er nærværet av en vant samtalepartner under intervjuet. Det er negativt hvis dens nærvær har påvirket informanten til å svare annerledes enn om han ikke hadde vært der. På den annen side har den vante samtalepartneren bidratt til en mer effektiv kommunikasjon ved å gjenta utsagnene fra informanten til meg. Utsagn som ellers kunne ha blitt forenklet eller utelatt hvis jeg fikk vansker med å forstå dem siden jeg er uvant med informantenes avvikende uttale og måte å kommunisere på.

3.10 Etske hensyn

I studier som innebærer nær kontakt mellom forsker og informant, som ved for eksempel intervju, får forskeren data som kan knyttes til personene som deltar i prosjektet. Det stilles derfor krav til at en masteroppgave skal være i tråd med de etiske regler og prinsipper som gjelder og det er viktig at forskeren følger disse retningslinjene gjennom hele forskningsforløpet (Postholm, 2010; Thagaard, 2009). I dette forskningsarbeidet har noen av retningslinjene som er utarbeidet av NESH (den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsfag, jus og humaniora) hatt særlig betydning og det er disse jeg vil ta for meg i det følgende:

3.10.1 Informert samtykke

Prinsippet om at forskeren må ha deltakerens informerte og frie samtykke er utgangspunktet for ethvert forskningsprosjekt (Thagaard, 2009). At samtykket er fritt betyr at det er gitt uten ytre press og at det er informert betyr at informanten er informert om hva deltakelse i prosjektet innebærer. Informantene mine fikk tilsendt et informasjonsskriv (vedlegg 1) hvor de fikk

vite om hensikten med undersøkelsen min og hvilke tema jeg ville spørre dem om. Vedlagt fulgte samtykkeerklæring (vedlegg 2) og ferdig adressert og frankert konvolutt.

3.10.2 Konfidensialitet

Et annet grunnprinsipp innenfor etisk forsvarlig forskningspraksis er kravet om konfidensialitet (Thagaard, 2009). Dette innebærer at all informasjon som informantene gir må behandles konfidensielt og forskeren må passe på å behandle informasjonen slik at informantens identitet forblir skjult. Prinsippet om konfidensialitet gjelder også spørsmål om gjenbruk og lagring av informasjon. Så snart personidentifiserbare opplysninger har tjent sitt opprinnelige formål skal de slettes (Thagaard, 2009). Under bearbeiding av dataene mine bruker jeg ingen navn på steder eller personer og jeg har skrevet alt på bokmål slik at spesielle dialektiske uttrykk ikke skal kunne gjenkjennes. Når oppgaven er helt avsluttet vil alle lydopptakene slettes og transkripsjonene vil makuleres.

3.10.3 Konsekvenser

Et tredje grunnprinsipp for en etisk forsvarlig forskningspraksis er knyttet til konsekvensene forskningen kan ha for informantene (Thagaard, 2009). Forskeren skal alltid tenke gjennom hvilke konsekvenser undersøkelsen kan ha for deltakerne og beskytte dem ved å unngå at forskningen skal gi negative konsekvenser for dem som deltar. Det stilles også krav til hvordan forskeren behandler informasjonen som informanten har gitt. Når jeg som forsker tenker at ”dette kan jeg bruke”, er det like viktig at jeg spør meg om jeg bør bruke det (Thagaard, 2009). Forskeren må hele tiden ta stilling til etiske dilemmaer som oppstår og ethvert metodisk valg innebærer etiske avveininger for forskeren (Thagaard, 2009). Alle mine informanter fikk informasjon om at jeg skulle skrive en masteroppgave med grunnlag i intervjuene. Dette var alle positivt innstilt til og de håpet at de hadde vært til hjelp for meg. De uttrykte også at de gjerne ville se den ferdige oppgaven.

4.0 Resultat

4.1 Presentasjon av funn

Her vil hver hovedkategori og det temaet den representer bli beskrevet. Beskrivelsen vil ta for seg hva hovedkategoriene uttrykker presentert sammen med eksempler på utsagn som representerer innholdet i underkategoriene. Alle tre informantene er representerte med utsagn under hver kategori, men ikke nødvendigvis med like mange hver. Dette er av hensyn til informantenes anonymitet. Ved sammenfallende utsagn har jeg valgt ut ett representativt utsagn som er med blant eksemplene. Jeg har satt noen forklaringer i parentes ved enkelte av utsagnene, slik at det kommer tydeligere fram hva vi har snakket om. Jeg har ikke endret eller komplettert informantenes ytringer. Hver presentasjon åpner med et utsagn som jeg synes viser mye av essensen ved den enkelte kategori. Alle informantene er representerte med hver sine utsagn her.

4.1.1 Etablere kontakt

”Det er veldig mange som snakker til assistenten istedenfor til meg. De er vel usikker”.

Utsagnet viser hvordan informanten ofte opplever det når fremmede prøver å ta kontakt. Det viser også at informanten har en mening om hva denne måten å ta kontakt på kan skyldes. Fra de andre informantene framkom det også at dette slett ikke er uvanlig.

Denne kategorien sier noe om hvordan brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon tar kontakt med andre; både kjente og ukjente. Den sier også noe om hvordan fremmede tar kontakt med dem. Videre er den inne på om brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon har tilgang til kommunikasjonsmåter og vokabular for å oppfylle vanlig skikk og bruk ved å hilse, takke og lignende og hvordan dette blir møtt av mennesker rundt dem. Eksempler på utsagn om å etablere kontakt er:

- a) *Vinker med hånda* (for å etablere kontakt)
- b) *Lurer på noe tar jeg kontakt på nett*
- c) *Tar ikke kontakt uten at jeg vet om dem* (kjenner personene fra før)
- d) *Hender, men ikke ofte* (at fremmede tar kontakt)
- e) *Jeg bruker å si til assistenten at jeg vil snakke med hun eller han. Assistenten er tolk*
- f) *Jeg tenker de* (personer som henvender seg til assistenten) *må utfordres for å bli trygg på at jeg er som alle andre*

- g) Jeg er vel en sånn som tar kontakt. Tar initiativ*
- h) Når jeg er uten talemaskina forsøker jeg å fange blikket til vedkommende*

Når det gjelder denne kategorien har informantene mine ulike strategier for å ta kontakt. Den ene informanten påkaller seg oppmerksomhet og oppretter kontakt med å bruke hånda, men dette gjør den bare til kjente. Denne informanten kvier seg for å ta kontakt med fremmede så det skjer heller via nettet. En annen av informantene bruker assistenten til å etablere kontakt for å gjenta det den sier, og tar da kontakt med både kjente og ukjente. Den siste informanten bruker talemaskina eller prøver å fange blikket når den ønsker å etablere kontakt; både med kjente og ukjente. Det som imidlertid er felles hos dem alle er opplevelsen av at fremmede sjelden tar kontakt med dem. Det er også mange ganger at de ikke blir lagt merke til når de hilser, takker og lignende.

4.1.2 Valg av tema

"Jeg greier å finne ganske fort ut tema som de liker å snakke om".

Dette utsagnet viser at informanten ikke synes det er vanskelig å finne på noe å snakke om. Det viser også at informanten er fokusert på samtalepartnerene sine og viser initiativ til å snakke om noe som fanger deres interesse. Dette viser igjen at informanten gjerne snakker om mange ulike tema. De andre informantene uttrykte også at de likte å snakke om alt mulig og at tema også avhenger av hvem som er samtalepartneren deres.

Under denne kategorien snakket vi om det å velge tema. Hvem det er som velger tema, hva de liker å snakke om og om det er vanskelig å finne på noe å snakke om. Vi snakket også om det er vanskelig å skifte tema og om de opplever at det oppstår misforståelser. Eksempler på utsagn om valg av tema er:

- a) Planlegge (ulike aktiviteter) framover*
- b) Det varierer jo. Om vi snakker for å snakke eller om det er spesielle spørsmål*
- c) Det er sånn at jeg snakker om forskjellige ting med forskjellige personer*
- d) Jeg har fått mange kommentarer på at jeg ikke må skifte tema uten å si ifra*
- e) Alt mulig (hva informanten liker å snakke om)*
- f) Jeg blir hengende etter (hvorfor det er vanskelig å skifte tema)*

Her virker det som om informantene mine har flere felles erfaringer med tanke på å velge tema. Alle tre informantene kommer med utsagn som forteller at de ofte velger tema for samtalen og at de heller ikke synes det er vanskelig å velge tema. De har felles erfaringer med at det er vanskelig å skifte tema og at dette er en situasjon som ofte byr på misforståelser.

4.1.3 Samtalen

”Det viktigste for meg er å kunne kommunisere”.

Dette utsagnet kom etter at jeg ga ordet fritt til informanten for at hun kunne få komme med en avsluttende kommentar til sist i intervjuet. Utsagnet handler om hva informanten setter aller høyest og viser oss hvor viktig alternativ og supplerende kommunikasjon kan være for personer som ikke har funksjonell tale. De andre informantene var ikke like tydelige og klare på dette punktet.

Denne kategorien handler om selve samtalen og hvordan den forløper. Hvem er det som regel som tar initiativ til samtalen. Får de som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon snakket seg ferdig og hva betyr omgivelsene for samtalen. Den handler også om ulike former og medier for samtalen. Eksempler på utsagn om samtalen er:

- a) *På vanlig vis (hvordan samtalen foregår)*
- b) *Jeg begynner som oftest (hvem begynner samtalen)*
- c) *Lettest når vi snakker om samme tema hele tiden*
- d) *Viktigst at det er rolig (rundt oss når vi prater)*
- e) *De beste vennene mine skjønner hva jeg sier så vi snakker på skype*
- f) *Det å være alene (uten noen til å gjenta det jeg sier) med noen som skjønner meg kjempegodt. Da merker jeg ikke selv at jeg er talehindret. Vi bare snakker liksom*
- g) *Noen ganger er jeg redd for at jeg skal forsinke samtalen kjempemye*
- h) *I andre sammenhenger kan det være jeg som snakker mest. Det er ikke noe ofte, men det hender*
- i) *Når jeg snakker så bruker jeg ofte å si det jeg vil si, men det er noen ganger jeg tenker at nå kunne jeg sagt det, men så gjør jeg det ikke. Jeg er redd for at de ikke skal skjønne hva jeg skal si også tar det lang tid*
- j) *Hjemme (sammen med familien) får jeg best gitt uttrykk for det jeg vil si*

- k) *Når jeg er sammen med mange som assisterer meg, er det lett at deres meninger smitter over min mening. Jeg vet at de prøver å gjøre det best mulig for meg*
- l) *Det er noen som skjønner dårligere. Det er vanskeligere hvis vi ikke har noen sammen med oss som skjønner hva jeg sier. Da kan det bli vanskelig*
- m) *Når vi må ha noen til å tolke. Jeg vet ikke om de samtaleene blir like gode*
- n) *Jeg blir nok ofte den stille jenta. Det er egentlig ikke sånn jeg er*
- o) *Med få folk (i hvilke situasjoner fungerer det best å prate)*
- p) *Det er ikke bestandig de venter på at jeg får svare*
- q) *Mellom en god venn (hva er en god samtale)*
- r) *Noen ganger kan det være en prøvelse (når andre tar over/fullfører det brukeren vil si)*

Alle tre informantene mine sier at de ofte tar initiativ til å starte en samtale og to av dem gir også uttrykk for at det som regel er de som starter den. Alle tre forteller også at de kan oppleve å bli avbrutt før de er ferdige med å formulere det de skal si. En annen felles erfaring hos alle informantene var at samtaler som foregikk i rolige omgivelser med få mennesker til stede opplevdes som bedre enn i situasjoner hvor det er mange mennesker og mye uro. Den ene informanten ga også uttrykk for at det i mange tilfeller er belastende med en person til stede som gjentar det hun sier. Både for brukeren selv, men også for samtalepartneren. Brukeren følte det belastende fordi mulighetene til å være helt alene med samtalepartner ble begrenset. For samtalepartneren kunne det være en belastning at en utenforstående hørte på samtalen. Alle tre brukte nettet mye til å kommunisere med andre og de uttrykte at dette var en kommunikasjonsform de satte pris på.

4.1.4 Samtalepartner

”At jeg kjenner at jeg har god kjemi med den jeg snakker med. Det må jo alle ha”.

Utsagnet her handler om hva informanten føler er viktig hos samtalepartneren. Det viser også at informanten ser på dette som sentralt for alle som skal kommunisere og presiserer med dette at den ser på det som et allmenngyldig behov; og ikke unikt for brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon. Det kommer også fram fra en av de andre informantene at god kjemi er svært viktig i samværet med samtalepartneren.

Denne kategorien handler om hva som er en god samtalepartner for brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon, men også om deres egen rolle som samtalepartner. Den handler

også om hvordan det er å forholde seg til flere samtalepartnere. Eksempler på utsagn om samtalepartner er:

- a) *Noen som ikke klarer å vente til jeg er ferdig. Er ikke helt på stasjon*
- b) *Fungerer godt (å prate med flere samtidig) hvis det er samme tema vi prater om*
- c) *Assistentene blir et sosialt element som gjør at jeg ikke får innpass (hos jevnaldrende)*
- d) *Noen ganger tenker de at jeg kan ikke snakke eller sånn og så behøver de ikke å... (pause) vil de ikke høre etter*
- e) *Jeg vet at hvis jeg begynner å snakke så skjønner ikke de personene meg og da blir det enda verre (opplevelsen av pinlig stillhet sammen med noen som ikke skjønner brukerens avvikende uttale)*
- f) *De skjønner ikke noe de skjønnte i går. Da vet jeg at jeg snakker dårligere*
- g) *Så er det noen som bare tar det (språket)*
- h) *Alle tar det (språket) nokså greit, men det er noen som tar det dårligere enn andre*
- i) *Det går bra når det er mange når alle skjønner hva jeg sier (hvordan det er å snakke med flere personer samtidig)*
- j) *Det er frustrerende at noen går sin vei mens jeg prater*
- k) *De som lærer hva jeg sier – de tror jeg lærer fordi jeg betyr noe for dem (betydning av god kjemi)*
- l) *Det er mange som snakker til jente 5 år. Det er det verste jeg vet*
- m) *Enkelte folk som tror at de vet best om hvordan jeg har det*

Denne kategorien er preget av en god del variasjoner i utsagnene, men det er to utsagn som er sammenfallende hos alle tre informantene. Opplevelsen av at noen samtalepartnere jatter med dem og snakker til dem som om de var små barn og at de ikke alltid får snakket seg ferdig. To av informantene påpekte at dette skjedde oftere når de var yngre. To av informantene sier det er viktig at de har god kjemi med samtalepartneren. Den ene av dem uttrykker også at god kjemi mest sannsynlig har betydning for samtalepartners vilje til å lære seg å forstå den avvikende uttalen. Denne informanten uttrykker også at det er stor forskjell på folk hvor lett eller vanskelig det er for dem å lære seg å forstå akkurat dette.

Hvordan det er å forholde seg til flere samtalepartnere avhenger av flere element, ifølge mine informanter. Det fungerer best når man snakker om samme tema eller er omgitt av samtalepartnere som skjønner informantenes måte å uttrykke seg på. Utsagnene viser også at to av

informantene legger skylden på seg selv som samtalepartner hvis samtalen går dårlig. Den siste informantens utsagn tyder på at samtalen går dårlig når samtalepartnern er forutinntatt og mener å forstå best hvordan brukeren selv har det.

4.1.5 Strategier

"Jeg lærte å skrive i barnehagen".

Dette utsagnet handler om en tidlig strategi som har hjulpet en av informantene mye for å bli forstått av samtalepartnern. Det kom fram at alle informantene hadde begynt med lese- og skriveopplæring i førskolealder og det var en helt sentral strategi for dem alle.

Denne kategorien handler om ulike strategier informantene mine har for å lette kommunikasjonen. Den handler også om hva de opplever som viktig i kommunikasjonssituasjonen. Eksempler på utsagn om strategier er:

- a) *Snarere at dem (assistentene) skriver*
- b) *Prøver å peke fort (på bokstavtavla)*
- c) *Nøye med pekingen (på bokstavtavla)*
- d) *Slår i bordet (hvis det blir misforståelser)*
- e) *Gjentar det (for å rette opp misforståelser)*
- f) *Jeg vet ikke hva jeg bruker (tenker seg om). Husker ikke (hvordan rette opp misforståelser)*
- g) *Jeg bruker assistentene som tolk (assistentene gjentar det som blir sagt)*
- h) *Jeg vet ikke om jeg skal snakke fort med noen som hører på (noen som gjentar) eller veldig sakte uten (noen som gjentar)*
- i) *Jeg tenker ofte igjennom hva jeg sier for å vite at det jeg sier er lett å skjønne*
- j) *Det kommer an på hvem jeg er sammen med. Noen er vant til at det tar litt tid (om det er viktig at samtalen skal gå litt fortere)*
- k) *Jeg vet at det er noen dialektord som jeg tar andre dialekter på*
- l) *Det er bare når noen ikke skjønner hva jeg sier at jeg bruker kroppen.*
- m) *Og da velger jeg de ordene som jeg vet at de andre synes er lettere å skjønne*
- n) *Kroppsspråk (strategi for at samtalen skal gå lettere)*

Alle informantene forteller at de har hatt stor nytte av å lære seg å lese og skrive tidlig. Flere av strategiene de velger å bruke baserer seg på å bruke hjelp av en assistent; både for å gjenta det som sies og til skrivehjelp. Dette gjelder for bruk av telefon; både melding og tale, men også under samtaler. To av informantene sier kroppsspråk er en viktig strategi, mens den siste informanten mener at det ikke er en vesentlig støtte. Andre strategier som kommer fram er å velge andre ord som er lettere å forstå samt å prøve å være rask med pekingen for å betjene kommunikasjonshjelpemidlet. Å banke i bordet for å få oppmerksomhet er enda en strategi. Den eneste strategien som kommer fram for å rette opp misforståelser er å gjenta ytringen.

4.1.6 Kommunikasjonshjelpemiddel

"De rundt meg må være tålmodig."

Dette utsagnet handler om den største utfordringen for den ene informanten når det kommer til å betjene kommunikasjonshjelpemidlet sitt. Informanten er avhengig av tålmodige samtalepartnere; noe som også framkommer fra de andre informantene. Tålmodighet gjennom hele kommunikasjonsprosessen.

Denne kategorien tar for seg ulike aspekter ved kommunikasjonshjelpemidlene som er med i denne undersøkelsen; tavle og talemaskin. Den tar for seg både fordeler og ulemper ved hjelpemidlene og hvordan de blir møtt av andre mennesker med tanke på disse hjelpemidlene. Eksempler på utsagn om kommunikasjonshjelpemiddel er:

- a) *I kommunen skulle de brenne tavla. Som om skjære av meg tunga (fordi talemaskinen ikke ble brukt)*
- b) *Spontan. Der og da (fordel med bokstavtavla)*
- c) *Talemaskina tar så lang tid*
- d) *Når jeg var ferdig å snakke (skrive på talemaskin) så var den ved siden av meg forsvunnet*
- e) *Når jeg var assistenttrener var den (talemaskina) fin. Snakket høyt*
- f) *Stresset meg (talemaskina)*
- g) *Om de skjønner tavla lett eller ikke (gjør det vanskelig å ta kontakt)*
- h) *De ønsket jeg skulle bruke den (talemaskina) hele tiden*
- i) *Presset (om å bruke talemaskinen) ble så stort at det stoppet opp for meg*

- j) I en vanlig samtale vet du aldri hva du skal si. Du kan ikke lese inn på forhånd (på talemaskina)*
- k) Når jeg var ferdig med å skrive (på talemaskina) var de andre langt videre i samtalen*
- l) Når jeg bruker tavla må de hele tiden se på hva jeg skriver*
- m) Det er ikke alle som skjønner det er et kommunikasjonshjelpemiddel (bokstavtavla)*
- n) Det er du selv som må kjenne hva som blir det rette (kommunikasjonshjelpemidlet)*
- o) Det å være alene (hva brukeren savner)*
- p) Jeg får til å være selvstendig (største fordel med talemaskina)*

Her er det stor variasjon i utsagnene og det kommer fram både positive og negative utsagn omkring de samme hjelpemidlene på tvers av informantene. Utsagnene kan derfor virke noe løsrevet når jeg kommenterer dem. Talemaskinen blir trukket fram som positiv fordi den gjør brukeren mer selvstendig på grunn av sine mange muligheter til å kombineres med andre tekniske innretninger. Samtidig er den begrensende fordi den har ferdige fraser og den virker stressende. Det er imidlertid positivt at den har talefunksjon slik at digital tale blir oppleet. Bokstavtavle blir framhevet som positiv fordi den gir mulighet for spontanitet, er raskere å bruke enn talemaskin og samtalepartner er nødt til å fokusere på den når brukeren snakker. Det er imidlertid ikke alle som skjønner at det er et kommunikasjonshjelpemiddel og at de må følge med på tavla når brukeren peker på bokstavene. Det er likevel et felles utsagn fra informantene som gjelder for alle hjelpemidlene; brukeren selv må få avgjøre hva som passer en best.

5.0 Drøfting

5.1 Drøfting av funn

I denne delen av oppgaven vil jeg besvare problemstillingen min ved å drøfte funnene mine i lys av bakgrunnsforståelsen og det teorigrunnlaget som ble presentert i oppgavens første og andre del. De seks kategoriene som funnene ble presentert under drøftes hver for seg. Kategorier som på hver sin måte spiller inn på grunnlaget for og gjennomføringen av den gode samtalen. Intervjuene mine har fanget opp noen fellestrekk og noen variasjoner om hva som må være til stede for at en samtale skal oppleves som god eller dårlig av personer som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon. Kategorier som kvalitative data representerer vil være sammensatte og ikke klart avgrenset fra hverandre (Thagaard, 2009). Derfor vil også drøftingen av de ulike kategoriene gripe noe inn i hverandre. Resultat som har støtte i relevant teori vil være mer sannsynlig for at det støtter eller hemmer den gode samtalen.

5.1.1 Etablere kontakt

Denne kategorien griper både inn i de grunnleggende samtaleferdighetene: 1) å starte og opprettholde en samtale, 2) turtaking, 3) å skifte tema, 4) forholde seg til ulike samtalepartnere og 5) reparere brudd i samtalen (Tetzchner & Martinsen, 2002) og det kommunikative samspilletets hovedintensjoner: 1) å uttrykke ønsker og behov, 2) utvikle sosial tilhørighet med andre, 3) utveksle informasjon og 4) oppfylle vanlig skikk og bruk (Reichle m.fl., 2002). I teori-kapittelet, blir det tegnet opp et noe nedslående bilde av initiativet til brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon i å etablere kontakt. Et av hovedproblemene for at personer i uttrykksmiddelgruppen skal få til å delta i meningsfulle samtaler er ifølge Tetzchner og Martinsen (2002) deres mangel på kommunikative initiativ. Denne mangelen på vilje til å ta kontakt kan være et resultat av erfart manglende respons fra andre mennesker. Det er ikke mangel på språkforståelse som begrenser personer i uttrykksmiddelgruppen; det er vel heller mangel på muligheter til å anvende det de forstår. Hvis fokuset og innsatsen har vært satt inn på å lære den tekniske bruken av hjelpemiddelet og ikke på funksjonell og variert bruk av det, kan dette føre til lært avhengighet og passivitet (Heister Trygg, 2009; Tetzchner & Martinsen, 2002).

Jeg finner et positivt bilde av å etablere kontakt hos mine informanter. Selv om den ene informanten unngår å ta kontakt med fremmede ansikt til ansikt, og heller velger å bruke nettet i slike tilfeller, viser utsagnene deres at alle tar initiativ. Kan hende har de mange positive opp-

levelser bak seg, hvor de har vært omgitt av lyttende personer som har gitt dem svar på deres kommunikative uttrykk. Ifølge Wormnæs (1992) er slik respons svært viktig for å få motivasjon til å uttrykke seg og unngå å bli passiv. Den ene informanten påpeker også at den er en person som tar kontakt og viser initiativ – et helt sentralt grunnlag for å få til en dialog (Eide & Eide, 2007).

Når det gjelder måten å etablere kontakt på, ser det ut til at informantenes ulike utgangspunkt i forhold til deres grad og type av bevegelseshemming virker inn på deres strategier, uten at dette forklarer alle forskjellene. Den ene informanten velger å vinke med handa for å etablere kontakt. Denne informanten liker imidlertid ikke å ta kontakt med fremmede, fordi det byr på vansker hvis de ikke skjønner tavla. Dette viser at det å ta initiativ er betinget av tidligere opplevelser. Den andre informanten som har mulighet til å vinke med handa velger å bruke assistenten som støtte for å etablere kontakt. Den tar gjerne kontakt med fremmede også. Den siste informanten har ikke mulighet til å vinke med handa. Mange ufrivillige bevegelser gjør at det er vanskelig å tolke om det er et tegn eller en spasme (Heister Trygg, 2009). Denne informanten bruker helst talemaskina for å etablere kontakt og tar også kontakt med fremmede. Slik jeg ser det er det ett ytterligere punkt som kan være med på bestemme strategien for å etablere kontakt i tillegg til deres grad av bevegelseshemming; nemlig opplevelsen av selvstendighet. En opplevelse som er et helt sentralt siktepunkt når det gjelder bruken av alternativ og supplerende kommunikasjon (Tetzchner & Martinsen, 2002). Ønsket om, og muligheten til å være selvstendig, kan kanskje være styrende for to av informantene. Det virker som at de ønsker å etablere kontakt uten hjelp fra andre; selv om den ene dermed unngår å kontakte fremmede. På den annen side kan det å bruke assistent i stor grad være et utslag av lært avhengighet (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Når det kommer til hvordan brukerne blir møtt av fremmede, føyer dette seg like inn i teori-grunnlaget mitt. Brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon er til en viss grad prisgitt sine samtalepartneres ferdigheter (Hagemoen, 2004; Light m.fl., 2003; Wormnæs, 1992). Det er ikke alle som er i stand til å se brukeren. De henvender seg til assistenten eller overser brukeren helt. Likevel avhenger ikke alt av ferdigheter. Empati, interesse og tålmodighet blir av Cockerill og Carroll-Few (2001) holdt fram som viktige kvaliteter hos samtalepartneren. Kvaliteter som mine informanter også blir møtt med hos enkelte; selv om de er fremmede.

Å finne balansegangen mellom å være selvstendig og kunne ta kontakt med hvem som helst er sikkert ikke lett. Kanskje kunne mine informanter dratt lærdom hos hverandre? For det paradoksale her er at informanten som valgte å bruke assistenten som støtte til å etablere kontakt påpeker at det er et savn å få være mer alene. Informanten som tar kontakt på egen hånd, men kvier seg for å kontakte fremmede kunne kanskje brukt hjelp fra assistent til dette. Selvstendighet er et helt sentralt element for å få mer selvrespekt og føle økt kontroll over eget liv (Tetzchner & Martinsen, 2002); noe som er helt grunnleggende for mennesket. Fra å være tilskuere vil vi etter hvert ta over ansvaret og spille en stadig mer ledende og sentral rolle i en sosiokulturell praksis (Säljö, 2001). Dette vil naturlig nok by på mange utfordringer for personer med store bevegelseshemninger og på mange områder vil de bli nødt til å ta imot hjelp og aldri få muligheten til å være selvstendige. For disse personene er det kanskje kommunikasjonsferdighetene som lettest lar seg utvikle. Gjennom disse ferdighetene kan de også øke mulighetene sine til å være selvstendig ved å øke sin deltakelse i aktiviteter som foregår i familien, lokalmiljøet og samfunnet.

5.1.2 Valg av tema

Det å ha noe å fortelle henger nøye sammen hvordan man ser på seg selv som et selvstendig og likeverdig individ (Tetzchner & Martinsen, 2002). Mine informanter liker å snakke om alt mulig og de snakker om forskjellige ting med forskjellige personer. Dette er et godt grunnlag for sosialt samspill som igjen er grunnlag for personlig utvikling (Dysthe, 1996). I løpet av den korte stunda jeg var sammen med mine informanter, kom det tydelig fram at de alle hadde mange interesser. De var også meget engasjert i disse interessene og deltok på turer, møter og stevner forbundet med dem. Både det å være engasjert og det å møte mennesker med de samme interessene som en selv som en kan dele felles erfaringer og opplevelser med, er utvilsomt positivt for å ha noe å snakke om. Både det å finne tema og ha noen å snakke med influeres naturlig på grunn av dette, slik jeg ser det. Informantene mine ga heller ikke uttrykk for at de synes det er vanskelig å velge tema.

Det å skifte tema er en av de grunnleggende samtaleferdighetene (Tetzchner & Martinsen, 2002) og noe som alle tre informantene opplever misforståelser omkring. Det er likevel bare den ene informanten som synes det er vanskelig. De andre to kommer med tydelige utsagn om at de selv ikke har problemer med å skifte tema; det er samtalepartneren som har problemer med å forstå at de gjør det. Når jeg spør om hva de tror som er årsaken til dette kommer like-

vel alle tre med samme konklusjon: Det er de selv som er årsaken til at det blir misforståelser. Enten på grunn av sin egen konsentrasjon, dagsform eller langsom kommunikasjon. Dette er vel dessverre en vanlig konklusjon å ta; både av brukeren selv og samtalepartneren. Som nevnt i teoridelen er kommunikasjon et felles ansvar (Hagemoen, 2004; Heister Trygg, 2009; Wormnæs, 1992). Det er ikke brukeren alene sitt ansvar å rette opp misforståelser eller prøve å unngå at de oppstår.

Det er viktig å fokusere på tema og hvilke elementer en ytring må inneholde for at den skal bli forstått av samtalepartneren (Tetzchner & Martinsen, 2002) og i den forlengelse kan det være nødvendig å bryte med vanlig setningsstruktur for å sikre at temaet kommer på plass tidlig i kommunikasjonssituasjonen. Det blir viktig for brukeren å bringe fram ord eller informasjon som er kritiske. Kritiske i den forstand at de maksimerer muligheten til å bli forstått. Det blir viktig for samtalepartneren å fange dette opp og samtalepartneren må kanskje tenke litt utenfor den vanlige forestillingen om hvordan det er ”riktig” å snakke. Han må være lydhør og observant. Alt for å prøve å sikre brukeren av alternativ og supplerende kommunikasjon en mest mulig effektiv kommunikasjon i flest mulig situasjoner, noe som er i tråd med tiltakene Tetzchner og Martinsen (2002) skisserer for å utvikle bedre samtaleferdigheter. Tiltak som må settes inn både hos samtalepartneren og brukeren selv. For når det gjelder skifte av tema er det for stor byrde for brukeren alene å ta ansvaret for de misforståelsene som mange ganger oppstår i den forbindelse.

5.1.3 Samtalen

Selv om denne kategorien ikke har flest underkategorier har den helt klart flest utsagn og utgjør på den måten den største kategorien i datamaterialet mitt. Samtalen er også viet mye plass i redegjøringen min av teori og er det jeg vil kalle det sentrale utgangspunktet mitt i denne studien. Det blir også påpekt i teorien at det er viktig å sette fokus på samtalen (Heister Trygg, 2009; Tetzchner & Martinsen, 2002).

Helt i tråd med hva Søren Kierkegaard sa i sin tid (<http://ndla.no/nb/node/56856>), uttrykker den ene informanten at det viktigste er å kunne kommunisere. Dette handler i stor grad om at livskvaliteten øker ved å kommunisere med omverdenen (Tetzchner & Martinsen, 2002) og det er som nevnt gjennom andre at man begynner å realisere seg selv (Lorentzen & Vestberg, 2007). Alle informantene mine fikk eksplisitt spørsmålet om hva en god samtale er for dem.

Svarene de ga meg var vektlagt noe ulikt og passet inn i ulike kategorier. Det viser at selve samtalen har mange komponenter og at det ikke er gitt at man ser likedan på hva som er den viktigste komponenten. Den ene informanten føler den gode samtalen er at det er rolig og ikke noe stress i situasjonen. For denne personen spiller altså omgivelsene en stor rolle. Hos en annen er det samtalens innhold og dens grad av fortrolighet som har størst betydning. Hos den siste er det kjemien med samtalepartnern som legger grunnlaget for den gode samtalen samt at den avvikende uttalen blir forstått av samtalepartnern.

Å starte og opprettholde en samtale er en grunnleggende samtaleferdighet (Tetzchner & Martinsen, 2002) og innenfor det kommunikative samspillet ligger det en intensjon om å utvikle sosial tilhørighet med andre (Reichle m.fl., 2002). Alle informantene mine gir uttrykk for at de ikke har vansker med å starte en samtale. Utfordringen ligger vel heller i å opprettholde den og informantene mine delte opplevelsen av å bli avbrutt og oversett av samtalepartnern. Igjen kommer vi inn på et område hvor brukeren ikke kan sitte med hele ansvaret for å oppfylle denne samtaleferdigheten. Brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon har som nevnt i teorien et behov for at samtalepartnern behersker egnede kommunikasjonsstrategier (Hagemoen, 2004; Wormnæs, 1992) og den bør også vite noe om konsekvensene ved langsomhet og avvikende motorikk. Ifølge Reichle m.fl. (2002) var økte pauser i og mellom ytringer en konsekvens som kunne føre til forvirring og misforståelser i kommunikasjonssituasjonen. Kanskje er det nettopp slike misforståelser som fører til at informantene føler seg avbrutt av samtalepartnern. Informantene opplever også at deres uttrykk for frustrasjon over å bli oversett, ved å bruke kroppsspråket, blir misforstått eller på samme måte oversett. Dette hevder også Heister Trygg (2009) ikke er uvanlig. Hos to av informantene gikk dette særlig inn på dem når de var yngre, og de opplevde også oftere å bli oversett da. Nå viser utsagnene deres at de har lært seg å leve med dette og samtidig legge skylden for dette over på samtalepartnern. Et viktig trekk, tror jeg, for som Svare (2008) sier så må en samtale preges av gjensidig velvilje, åpenhet og samarbeid.

Selv om det ikke blir framholdt som det viktigste punktet for alle når jeg spurte hva som er en god samtale, kommer likevel alle informantene inn på nødvendigheten av ro og det å være omgitt av få og kjente personer som nødvendig grunnlag for den gode samtalen. To av informantene skilte også på hvem samtalen foregikk med og hvilke relasjoner de hadde til disse. De beste samtalene for dem var med nære personer uten assistenter til stede, mens den siste informanten ga uttrykk for å ha gode samtaler også med assistentene sine. Den ene informant-

en trakk fram det å ikke behøve noen til å gjenta hva den sa som en god opplevelse. Når samtalepartneren skjønnte så godt at de bare kunne snakke. Det var stunder hvor informanten til og med kunne glemme at den hadde talevansker. Felles for alle informantene var likevel følelsen av å forsvinne og bli stille i sammenhenger med mange mennesker. Noe som utgjør en risiko for å bli stående utenfor det sosiale fellesskapet ifølge Light m.fl. (2003); Tetzchner og Martinsen (2002) og Wormnæs (1992); med de negative konsekvensene det kan medføre.

En arena alle informantene bruker som ramme for samtaler, er nettet, og da særlig chatting. Et relativt nytt område som er lite beskrevet i litteraturen i forhold til alternativ og supplerende kommunikasjon. Dette peker seg ut som et forum med mange muligheter og hvor langsomhet ikke hemmer samtalen i samme grad som ved samtaler ansikt til ansikt. Opplevelsen mine informanter formidlet, var at de får ro som minsker stress og hjelper dem til å uttrykke seg godt. Brukeren bør på samme måte som alle andre ta initiativ til å starte en samtale (Tetzchner & Martinsen, 2002), men han kan ikke alene ta ansvaret for at samtalen skal opprettholdes. Brukeren er prisgitt en oppmerksom samtalepartner på en helt annen måte enn talende. Kort sammenfattet, ser det ut som om rolige omgivelser med få personer som brukeren har god kjemi med og blir forstått av er viktige elementer for å skape gode samtaler med meningsfylt innhold.

5.1.4 Samtalepartner

Hvordan en samtale fungerer sammen med samtalepartneren, avhenger mye av relasjonene og hvilken kjennskap bruker og samtalepartner har til hverandre. Det er et uttrykk for dårlige relasjoner når samtalepartneren behandler brukeren som et barn eller ikke klarer å vente til brukeren er ferdig å snakke, på samme måte som det er et uttrykk for gode relasjoner når samtalepartneren viser empati, interesse og tålmodighet. Holdninger som ifølge Cockerill og Carroll-Few (2001), er ønskelig hos en god samtalepartner.

Den ene informanten min ga uttrykk for at noen mennesker skjønnte den avvikende uttalen rimelig raskt. De bare tar det. På samme måte er det også noen som tar det nokså dårlig og strever veldig med å skjønne den avvikende uttalen hos brukeren. Mye står og faller på samtalepartneren og denne kan både bidra til å fremme, men også hemme brukerens kommunikasjon (Tetzchner & Martinsen, 2002). Det er likevel ikke slik at alt avhenger av samtalepartneren. Ifølge det dialogiske perspektivet på kommunikasjon har relasjoner, kontekst, erfaring-

er og kroppsspråk stor betydning (Linell, 1982; Vygotskij m.fl., 2001). En av de grunnleggende samtaleferdighetene er å forholde seg til ulike samtalepartnere (Tetzchner & Martinsen, 2002) og dette vil jo gjelde for begge parter. Da er det viktig at samtalepartneren blir bevisst og får mulighet og støtte til å utvikle sine ferdigheter som samtalepartner, men det er like viktig at brukeren får øket sin egen kompetanse (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Slik jeg tolker utsagnene mine i første omgang, finner jeg ikke igjen elementer som tyder på at samtalepartnerene til mine informanter tar på seg rollen som utspørger (Heister Trygg, 2009; Tetzchner & Martinsen, 2002). Tvert imot viser utsagnene at samtalepartnere går på "vanlig vis". Her burde jeg spurt mer utdypende om hva informantene mine legger i dette. "Vanlig" trenger ikke å bety det samme for meg som for dem. Under intervjuene følte jeg dette ble for banalt og innlysende å spørre mer om og jeg tilla mine informanter den samme oppfatningen som meg på dette punktet. Jeg var i tillegg bekymret for å la informantene mine framstå som dumme hvis jeg skulle be dem om å utdype hva de la i at en samtale gikk på vanlig vis. Nå i etterpåklokskapens lys, ser jeg at "vanlig vis" like godt kan være det å bli spurt ut av samtalepartner; hvis det er det man er vant til det. Det er heller ikke sikkert at brukeren tar tur ved de ikke-obligatoriske turene (Light & Binger, 1998). Ut fra dette kan samtalepartnere mine informanter har være usymmetriske (Heister Trygg, 2009; Tetzchner & Martinsen, 2002), selv om de blir opplevd som vanlige av dem selv.

Et punkt som jeg ikke har møtt i litteraturen, men som jeg synes er et interessant funn, er den ene informantens utsagn om "pinlig stillhet" og opplevelsen av den når den oppstår sammen med en samtalepartner som ikke skjønner brukerens avvikende uttale. Et uttrykk som vi bruker i dagligspråket når vi føler oss litt ubekvem sammen med samtalepartneren. En følelse som mange prøver å befri seg fra ved å prate mye. Informanten min var klar over denne strategien, men av erfaring også klar over at ved å prate ville en slik situasjon føles enda verre fordi hun ikke ville bli forstått. Da nytter det ikke med partnerfokuserte spørsmål (Beukelman & Miranda, 2013; Light & Binger, 1998) eller andre strategier for å unngå pinlig stillhet, hvis samtalepartneren ikke skjønner det som blir sagt. Brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon er i stor grad avhengig av at deres samtalepartnere behersker egnede kommunikasjonsstrategier (Hagemoen, 2004; Wormnæs, 1992), og som informantene uttrykker og Tetzchner og Martinsen (2002) framholder, kan samtalepartneren i stor grad bidra til å fremme brukerens kommunikasjon. Likevel er det viktig å huske på at dette handler om samspill og at begge partene har en mulighet til å bedre sin kompetanse som samtalepartner.

5.1.5 Strategier

Når det kommer til strategier, ser det ifølge Light m.fl. (2003) ut til at hver og en utvikler sine egne strategier for hva som fungerer best for dem og deres samtalepartnere. En felles strategi som mine informanter behersker godt, er at de skriver. De lærte seg alle å skrive tidlig; før de begynte på skolen, og dette har vært til stor nytte for dem. I mange situasjoner følte særlig den ene informanten at det likevel er tidkrevende å skrive og har derfor utviklet noen strategier for å bøte på dette. Den ene strategien er å peke fort. Samtidig viser utsagnene at i tillegg til å peke fort er det å være nøye med pekingen en anvendt strategi. På et vis er dette noe motstridende strategier, men sikkert like viktige å være oppmerksom på. Det jeg opplevde sammen med denne informanten, var at jeg måtte bevisstgjøres på hvilken finger jeg skulle følge. På grunn av motoriske hemninger knyttet nemlig ikke informanten hånden og lot en finger stikke tydelig fram ved pekingen. En annen strategi for å bøte på tidsbruken er å bruke hjelp fra assistent når det kommer til å skrive sms. Dette er jo en fin strategi, så lenge det ikke er snakk om at man ønsker å holde ting for seg selv og skjermes om det som er privat. Ifølge informantene ble sms brukt i nokså liten grad. Da føles det mye bedre å kommunisere på nett isteden.

En annen strategi var å planlegge det som skulle sies og velge ord som av erfaring ble lettere forstått. Det viser at informanten endrer noe på innholdet i det den ønsker å formidle for å lette kommunikasjonen. En slik strategi setter begrensninger på det som kommer til uttrykk og kan kanskje virke hemmende på brukerne. Jeg tror likevel ikke dette utgjorde et stort problem for mine informanter. På spørsmål om de fikk vist hvem de var, svarte nemlig alle bekræftende på at de fikk det. Når det kom til kroppsspråk som strategi, fortalte to av informantene at de brukte det. Slik jeg ser det vil det si at de var bevisste på dette som en strategi. Den siste informanten ga tydelig uttrykk for at kroppsspråk ikke ble brukt som et selvstendig uttrykk i kommunikasjonen. Satt på spissen var det kun i ytterste nødsfall at kroppsspråk ble brukt. Ifølge både Cockerill og Carroll-Few (2001) og Heister Trygg (2009) vet vi at kroppsspråk er svært viktig når man har talevansker, men vi vet også at det kan være vanskelig å beherske av personer med bevegelsesvansker i tillegg til talevanskene (Heister Trygg, 2009). Dette funnet tyder på at så er tilfelle.

Å reparere brudd i samtalen er en grunnleggende samtaleferdighet (Tetzchner & Martinsen, 2002). Utsagnene viser at alle informantene synes det er vanskelig å rette opp misforståelser, som utgjør et klart brudd i samtalen. Det kom fram bare en strategi blant funnene for å rette

opp misforståelser og det var å gjenta ytringen. En vanlig anvendt strategi hos personer uten talevansker, men som nok ikke er like effektiv for brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon. Begge disse sistnevnte punktene, kroppsspråk og reparere brudd, viser tydelig at det er viktig med samtalestrategier som tiltak for å øke brukerens egen kompetanse om bruk av strategier (Tetzchner & Martinsen, 2002). Det er i denne forlengelse viktig å påpeke at samtalepartneren også har en stor rolle når det kommer til å reparere brudd i samtalen (Heister Trygg, 2009; Tetzchner & Martinsen, 2002). Jeg hadde nok ventet meg flere utsagn innen dette temaet, og kanskje noen særegne strategier hos den enkelte bruker. Det kom heller ikke fram utsagn om strategier som informantene satte pris på hos samtalepartner.

Det å bli bevisst ulike strategier og få opplæring i ulike strategier, for så å finne dem som passer best for hver enkelt er i tråd med hva Light m.fl. (2003) sier. Dette tror jeg er svært viktig for brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon. Når den informanten med de beste forutsetningene for å bruke kroppsspråket sitt ikke er dette bevisst, sier det noe om at det mangler noe vesentlig. Jeg skal ikke plassere skyld noe sted, men påpeke viktigheten av bevisstgjøring for brukeren.

5.1.6 Kommunikasjonshjelpemiddel

Som jeg var inne på i teorien, avhenger valg av kommunikasjonshjelpemiddel ikke bare av kommunikative behov, men også av graden og typen av bevegelseshemning (Tetzchner & Martinsen, 2002). De ulike gradene av bevegelseshemning har nok i stor grad vært med på å styre mine informanters valg av kommunikasjonshjelpemiddel. For den informanten med de største bevegelseshemningene er ikke talemaskinen bare et kommunikasjonshjelpemiddel, men også en innretning for å regulere mange praktiske detaljer i boligen. Takket være en teknologisk innretning kan det som tidligere måtte kommuniseres til andre om å gjøre, nå gjøres av brukeren selv. Det være seg å lukke døra, slå av og på TV og skifte kanal blant annet. Det å være mer selvhjulpen er et overordnet mål ifølge Tetzchner og Martinsen (2002) og spiller en stor rolle for å få økt kontroll over eget liv.

De to andre informantene mine kunne fortelle om til dels triste opplevelser hvor de følte seg presset til å bruke kommunikasjonshjelpemidler som de ikke følte passet dem. Andre personer hadde klare meninger og ønsker om hjelpemiddel; både på vegne av seg selv og brukeren. Når jeg sier på vegne av seg selv, mener jeg at personer rundt informantene ønsket at de heller

skulle bruke talemaskiner istedenfor tavle eller dysartrisk tale. Dette er vel et utslag av at det er enklere for samtalepartneren, men ikke nødvendigvis for brukeren selv. Tavle og dysartrisk tale ble til slutt valgt til fordel for talemaskin; noe de begge er fornøyd med.

Det deres erfaringer sier meg, er at det er veldig viktig at brukeren selv må få kjenne hva som blir riktig kommunikasjonshjelpemiddel for dem. Ingen andre kan gjøre det. I denne sammenhengen er det også viktig å huske på at brukerne må ha reelle valg. Med det mener jeg at de må ha fått vite om og prøvd ut ulike varianter av kommunikasjonshjelpemidler. Ellers kan det lett bli slik at de holder fast på det de først har lært seg. De to informantene som hadde valgt bokstavtavle til fordel for talemaskin delte den samme erfaringen av at samtalepartner var mer oppmerksom ved bruk av tavla. Samtalepartner gikk heller ikke sin vei ved bruk av tavla; noe som kunne skje ved bruk av talemaskin. Når de bruker tavla må nemlig samtalepartneren sette sammen bokstavene som brukeren anviser til ord, mens ved bruk av talemaskinen må de vente til den ferdige ytringen blir lest opp (Tetzchner & Martinsen, 2002). Bokstavtavlen skaper altså et felles fokus ifølge utsagnene til informantene, noe som også Hagemoen (2004) presiserer.

Det er sentralt å ta hensyn til kommunikative behov samt grad og type av bevegelseshemming ved valg av kommunikasjonshjelpemiddel (Tetzchner & Martinsen, 2002). Ifølge utsagnene til mine informanter er det likevel aller viktigst å høre på brukeren selv; det er de som må få kjenne hva som blir det rette. Kanskje kan det føles mest bekvemmelig for samtalepartneren å vente på den ferdig formulerte ytringen bli lest opp av en talemaskin; for det kreves unektelig en innsats av samtalepartner ved bruk av bokstavtavle og dysartrisk tale. På utsagnene virker det som om brukerne selv føler at de mister mye av kontakten med samtalepartneren. Noe som nok har blitt forsterket ut fra tidligere erfaringer med at enkelte samtalepartnere har gått sin vei før de er ferdige med å formulere seg ved bruk av talemaskinen.

6.0 Avslutning

6.1 Avsluttende kommentarer

Formålet med denne masteroppgaven har vært å hente inn erfaringer fra brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon for å belyse oppgavens problemstilling:

Hva må være til stede for at en samtale skal oppleves som god for personer som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon?

Jeg har intervjuet tre brukere angående dette. Funnene kan ikke generaliseres til å gjelde alle brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon, men jeg kan anta at funnene sier noe om hva *noen* brukere opplever må være til stede for at en samtale skal oppleves som god. Som jeg sa innledningsvis, og også har kommet tilbake til underveis, er det viktig at man fremmer andre kommunikasjonsfunksjoner og setter fokus på samtalen etter at den første opplæringen av alternativ og supplerende kommunikasjon har vært vellykket (Heister Trygg, 2009; Tetzchner & Martinsen, 2002). Brukernes opplevelser av hva som er en god samtale er derfor viktig. Det kan si noe om hva som er viktig for brukerne og det kan gi en pekepinn på hva som er viktig å fokusere på for at barrierene som hindrer effektiv kommunikasjon for alle kan smuldres opp (Reichle m.fl., 2002).

Resultater fra undersøkelsen tyder på at det å ta initiativ til samtalen og etablere kontakt er nokså uproblematisk for brukerne. Det byr imidlertid på litt utfordringer å etablere kontakt med fremmede. Først og fremst på grunn av usikkerhet for hvordan de skal bli møtt. Det er relativt sjeldent at fremmede tar kontakt med brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon. Ut fra teorien ser vi at dette ikke er uvanlig (Light m.fl., 2003; Tetzchner & Martinsen, 2002; Wormnæs, 1992). Funnene viser at det ikke er vanskelig for brukerne å velge tema for samtalen. De finner ofte tema for samtalen selv og de er imøtekommende for hva samtalepartneren ønsker å snakke om. Imidlertid gir funnene klare signaler om at det byr på vansker å skifte tema, noe som også belyses i teorien (Light m.fl., 2003). Funnene tyder på at brukerne dessverre klandrer seg selv for at disse vanskene og misforståelsene oppstår. Dette synes jeg viser at fokuset på samtalepartnerens rolle og ansvar er forsømt.

Samtalepartnerens og omgivelsenes rolle for grunnlaget for at en samtale skal føles som god kommer tydelig fram i funnene. Nødvendigheten av rolige omgivelser og det å være omgitt av

få og kjente personer som forstår den avvikende uttalen godt er sentralt for å få til en god samtale (Reichle m.fl., 2002). Materialet tyder på at brukerne ofte opplever å bli avbrutt og oversett av noen samtalepartnere; noe som fører til at det blir vanskelig å opprettholde samtalen (Wormnæs, 1992). En arena som gir godt grunnlag for en god samtale er nettet. Funnene viser at når samtale foregår over nett får brukerne bedre tid til å uttrykke seg godt og de unngår også stress.

Ifølge funnene er den viktigste strategien for kommunikasjonen hos brukerne helt uten tale-språk å skrive med ortografisk skrift (Tetzchner & Martinsen, 2002). Skrivning har vært viktig for brukeren med dysartrisk tale også, men den viktigste strategien hennes er ut fra funnene å planlegge det som skal sies og velge ord og formuleringer som er lettere å forstå for samtalepartnere. Ifølge funnene er kroppsspråk en viktig strategi for brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon (Cockerill & Carroll-Few, 2001; Heister Trygg, 2009; Wormnæs, 1992). Funnene viser at alle informantene har vansker med å rette opp misforståelser. Den eneste strategien som kommer til syne for å rette opp misforståelser er å gjenta ytringen. Ingen av funnene viser hva brukerne setter pris på av strategier hos samtalepartnere og dette synes jeg igjen viser at fokuset på samtalepartnerens rolle og ansvar er forsømt.

Resultater fra undersøkelsen viser at det er brukeren selv som bør få ta det siste og avgjørende valget av kommunikasjonshjelpemiddel. Funnene viser også at brukerne er fornøyde med kommunikasjonshjelpemiddelet sitt.

6.2 Konklusjon

Med utgangspunkt i denne undersøkelsen gjør jeg meg noen tanker om hva som må være til stede for at brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon skal oppleve en samtale som god og hva som bør gjøres for at denne opplevelsen skal bli enda bedre. Rolige omgivelser med få og kjente personer er viktige elementer for at en samtale skal oppleves som god for personer som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon. De stadig økende mulighetene på nett for chatting gir også et grunnlag for en god samtale.

For at brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon skal oppleve den gode samtalen, er det viktig å gjøre både brukeren selv og samtalepartnere oppmerksom på at de begge har en sentral rolle i kommunikasjonen og at de deler på ansvaret for å lykkes.

6.3 Veien videre

Når informantene uttrykker at samtalen oppleves som god sammen med kjente personer ligger det en forutsetning om at det er en person som skjønner brukerens måte å kommunisere på og er vant til brukerens avvikende uttale. Dette handler om å bli kjent med hverandre og lære hverandre å kjenne og det handler om å lære seg hvordan kommunikasjonen via et kommunikasjonsmiddel eller ved dysartrisk tale foregår. Det sier imidlertid ingenting om hvilke kvaliteter og strategier dette innebærer og det sier ingenting om den samhandlingsprosessen kommunikasjon er.

Ut fra undersøkelsen synes jeg å se at samtalepartnerens rolle og medansvar i kommunikasjonssituasjonen er for lite fokusert på. Brukerne tar for stor del av ansvaret og legger skylden på seg selv for brudd og misforståelser i kommunikasjonen. Jeg synes også å se at både brukerne og samtalepartnerene har for liten kompetanse på strategier for å reparere brudd og misforståelser; noe som må oppklares sammen. Både brukere og samtalepartnere har behov for å øke sin kompetanse om kommunikasjon som en samhandlingsprosess, med felles ansvar for å lykkes med den gode samtalen. Dette bør også nå ut til flere personer enn den nærmeste familien, slik at brukeren kan lykkes på flere områder og felt. Det er ønskelig for brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon at kommunikasjon ikke bare foregår med de aller nærmeste. Et steg på veien i den retningen er å gi alternativ og supplerende kommunikasjon et større fokus og fokusere på samtalepartnerens rolle på mange flere områder. På de områdene hvor brukere av alternativ og supplerende kommunikasjon deltar og oppholder seg; det være seg innenfor skole- og utdanning, arbeidsplasser og lignende.

Samtalepartner og *strategier* er sentrale og viktige felt innenfor alternativ og supplerende kommunikasjon, og det er viktig å fokusere på disse. Det kunne vært nyttig og interessant å gå mer i dybden på disse elementene for å motvirke at brukeren tar på seg for stor del av ansvaret for at det oppstår brudd og misforståelser i kommunikasjonen. Å hente inn praktisk kunnskap om gode løsninger og muligheter, både hos bruker og samtalepartner, gir grunnlag for mange forskningsprosjekt.

Litteratur

Abilia.no (tatt ut 10.04.14) *Produkter*.

<http://www.abilia.no/produkter/produkt.aspx?productgroup=307189&product=2537>

Beukelman, D. R., & Mirenda, P. (2013). *Augmentative & alternative communication: supporting children & adults with complex communication needs*. Baltimore: Brookes.

Cockerill, H., & Carroll-Few, L. (2001). *Communicating without speech: practical augmentative & alternative communication*. London: Mac Keith.

Cp.no (tatt ut 10.04.14) *Likemannsarbeid*. <http://cp.no/index.asp?id=38450>

Dalen, M. (2004). *Intervju som forskningsmetode: en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforl.

Dysthe, O. (1996). *Ulike perspektiv på læring og læringsforskning*. [Oslo]: Cappelen akademisk forl.

Eide, H., & Eide, T. (2007). *Kommunikasjon i relasjoner: samhandling, konfliktløsning, etikk*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Hagemoen, M. K. (2004). "Jeg har noe å si!": *strategisk språkbruk hos barn som utvikler alternativ og supplerende kommunikasjon* (nr 26). Levanger: Kompetansesenteret.

Hartelius, L., Nettelbladt, U., & Hammarberg, B. (2008). *Logopedi*. Lund: Studentlitteratur.

Heister Trygg, B. (2009). *Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) i teori och praktik*. Vällingby: Hjälpmedelinstitutet.

Jacobsen, D. I. (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?: innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: Høyskoleforl.

Kleven, T. A., Hjordemaal, F., & Tveit, K. (2011). *Innføring i pedagogisk forskningsmetode: en hjelp til kritisk tolking og vurdering*. [Oslo] Unipub.

Kvale, S., Brinkmann, S., & Torhell, S.-E. (2009). *Den kvalitative forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Light, J. C., Beukelman, D. R., & Reichle, J. (2003). *Communicative competence for individuals who use AAC: from research to effective practice*. Baltimore: Brookes Pub. Co.

Light, J. C., & Binger, C. (1998). *Building communicative competence with individuals who use augmentative and alternative communication*. Baltimore: Paul H. Brookes.

Linell, P. (1982). *Människans språk: en orientering om språk, tänkande och kommunikation*. Lund: Liber.

- Lorentzen, P., & Vestberg, P. (2007). *Fra tilskuer til deltager: samspill og kommunikation med voksne utviklingshemmede*. Aalborg: Materialecentret.
- Ndla.no (tatt ut 19.11.13) *Kommunikasjon og kultur*. <http://ndla.no/nb/node/56856>
- Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode: en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Oslo: Universitetsforl.
- Rasmussen, M., & Tvedt, B. (2002). Cerebral parese. I (s. s. 304-332). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Reichle, J., Beukelman, D. R., & Light, J. C. (2002). *Exemplary practices for beginning communicators: implications for AAC*. Baltimore, Md.: Paul H. Brookes.
- Rommetveit, R. (1972). *Språk, tanke og kommunikasjon: ei innføring i språkpsykologi og psykolingvistikk*. Oslo: Universitetsforl.
- Skogdal, S. (2005). *Kommunikasjonsfremmende faktorer ved alternativ og supplerende kommunikasjon*. Tromsø: Universitetet i Tromsø
- Snl.no (tatt ut 13.04.14) *Bliss*. <http://snl.no/.search?query=bliss&x=0&y=0>
- Svare, H. (2008). *Den gode samtalen: kunsten å skape dialog*. Oslo: Pax.
- Säljö, R. (2001). *Læring i praksis: et sosiokulturelt perspektiv*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Säljö, R., & Moen, S. (2006). *Læring og kulturelle redskaper: om læreprosesser og den kollektive hukommelsen*. Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Tetzchner, S. v., & Martinsen, H. (2002). *Alternativ og supplerende kommunikasjon: en innføring i tegnspråksopplæring og bruk av kommunikasjonshjelpemidler for mennesker med språk- og kommunikasjonsvansker*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Thagaard, T. (2009). *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforl.
- Vygotskij, L. S., Roster, M. T., Bielenberg, T.-J., & Kozulin, A. (2001). *Tenkning og tale*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Wormnæs, S. (1992). *En større verden: datateknologi for personer med bevegelses- og talevansker*. Oslo: Universitetsforl.

Vedlegg 1

Informasjonsskriv til studien:

”Det viktigste for meg er å kunne kommunisere”

Forespørsel om å delta på intervju i forbindelse med en masteroppgave.

Jeg heter Tove Torgnes Kristensen og er masterstudent i logopedi ved Universitetet i Tromsø. Jeg holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Temaet for oppgaven er:

Hva må være til stede for at en samtale skal oppleves som god for personer som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon.

Du inviteres med dette til å være med på intervju til undersøkelsen min. Under intervjuet vil jeg bruke lydopptaker og det vil ta en til to timer. Du kan gjerne ha med en person som du kommuniserer godt med og som kan hjelpe til i samtalen. Vi blir sammen enige om tid og sted og jeg kommer dit det passer best for deg.

Spørsmålene vil dreie seg om hvordan du kommer i kontakt med noen du vil snakke med, hvilke tema du liker å snakke om, hvordan en samtale vanligvis foregår, hva som er en god samtalepartner for deg og om du har noen strategier som du bruker for å lette kommunikasjonen.

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det er bare jeg og min veileder som vil ha tilgang til intervjuene og utskrifter av dem.

Alt som kommer fram i intervjuet vil bli behandlet konfidensielt og ingen enkeltpersoner vil kunne kjenne seg igjen i den ferdige oppgaven.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15. mai d.å. Opptakene, samt utskriftene av intervjuene, vil slettes innen utgangen av 2014.

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du har lyst til å være med på intervjuet, er det fint om du skriver under på den vedlagte samtykkeerklæringen og sender den til meg.

Hvis du har noen spørsmål til studien kan du gjerne sende en e-post til: tovetorgneskristensen@hotmail.com. Du kan også kontakte min veileder Signhild Skogdal: signhild.skogdal@uit.no

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Med vennlig hilsen
Tove Torgnes Kristensen

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

-----
(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Skjemaet returneres til:
Tove Torgnes Kristensen
Otervikveien 586
7982 Bindalseidet

Tusen takk for interessen!

Vedlegg 3

Intervjuguide

Ramme for gjennomføring av intervju

Intervjuet berammes til en til to timer og blir tatt opp på digital lydopptaker for transkribering. Informert samtykkeskjema (skriftlig) må være innhentet før oppstart.

Innledning

Kort presentasjon om studien, rammene for intervjuet og behandlingen av dataene.

Muntlig påminnelse om mulighet til å trekke sitt samtykke.

Gi mulighet til å spørre om flere opplysninger om studiet hvis ønsket.

Hva vil du at jeg skal gjøre under intervjuet? Gjette/bekreftede det du sier, stille ja/nei-spørsmål.

Presentasjon av bruker

Hvor gammel er du?

Hvordan bor du? Alene, eller sammen med andre?

Fortell litt om studier, arbeid og fritid.

Erfaringer her og nå

Hvilke kommunikasjonshjelpemidler bruker du i dag? Bruker du flere enn det jeg har sett?

Hva er de største fordelene ved kommunikasjonshjelpemidlene du bruker?

Hva er de største utfordringene?

1) Hva gjør du for å komme i kontakt med noen du vil snakke med?

Hvordan pleier du å ta kontakt når du vil snakke med noen/si noe?

Tar du kontakt med fremmede? Hvis ja, på hvilken måte? Hvis nei, hvorfor ikke?

Henvender fremmede seg til deg? Hvis nei, henvender de seg til en person ved siden av deg?

Pleier du å hilse, takke, si ha det og lignende til fremmede? Hvis nei, hvorfor?

Legger de merke til det og svarer tilbake? (Hvis nei eller av og til, se punkt 5 – nr.1).

Bruker du internett/sms for å snakke med andre? (Hvis ja, se punkt 3 – nr.1).

2) Hvilke tema liker du å snakke om?

Hva liker du å snakke om?

Er det vanskelig å finne på noe å snakke om?

Er det vanskelig å skifte tema? Hvis ja, hvorfor? (Hvis nei, se punkt 5 – nr. 2).

Opplever du at det blir misforståelser? (Hvis ja, se punkt 5 – nr.3).

3) Hvordan foregår vanligvis en samtale?

Nr. 1 - Hvordan foregår en slik samtale vanligvis?

Hvem begynner som oftest en samtale?

Får du snakket deg ferdig? Blir du avbrutt eller opplever at samtalepartner går sin vei?

Venter samtalepartneren på at du får svare på spørsmål? (Hvis nei, se punkt 4 – nr.1).

I hvilke situasjoner/omgivelser synes du samtalen fungerer best?

I hvilke situasjoner/omgivelser er samtalen vanskeligst å gjennomføre?

Vedlegg 3

---

4) Hva er en god samtalepartner for deg?

Nr. 1 – Hvordan føles det for deg?

Føler du at du kan føre en samtale med hvem som helst? Hvis nei, hvorfor ikke?

Hvem er dine viktigste samtalepartnere?

Hvilke andre har du?

Opplever du at noen samtalepartnere jatter med deg? Hvis ja, hvordan føles det?

Hvordan fungerer det å snakke med flere personer samtidig? Kommer du til orde?

5) Hvilke strategier bruker du for å lette kommunikasjonen?

Nr. 1 - Hvorfor legger de ikke merke til det tror du? I hvilke situasjoner får du respons? Hva gjorde du da?

Nr. 2 – Hvilken strategi bruker du da?

Nr. 3 - Hva er det som gjør at det blir misforståelser tror du?

Bekrefter du at du har forstått samtalepartneren din? Hvis ja, hvordan?

Bekrefter du at samtalepartneren har forstått hva du sier? Hvis ja, hvordan?

Hva gjør du for at samtalen skal gå lettere?

Er det viktig for deg å spare tid? Hvis ja, hva gjør du for å få til det?

Er det viktig at innholdet i det du sier blir helt riktig oppfattet? Hvis ja, hva gjør du for å få til det?

Andre tanker omkring å uttrykke seg

Hvis du tenker tilbake - er det noe informasjon/råd som har vært spesielt nyttig for deg?

Er det noe du har savnet?

Er det noen spesielle aktører som har hatt en spesiell rolle?

Når føler du at du best får gitt uttrykk for det du vil si?

Hvis kommunikasjonen fungerer dårlig – hva tenker du er årsaken til det? Samtalepartneren, deg selv, omgivelsene eller noe annet?

Avslutning

Hva er en god samtale for deg?

Hva er det viktigste for deg i samvær med andre?

Er det noe mer du ønsker å ta med? Egne kommentarer?

Er det noe du lurer på før vi avslutter?

Signhild Skogdal
Institutt for lærerutdanning og pedagogikk Universitetet i Tromsø
Mellomveien 110
9037 TROMSØ

Vår dato: 30.01.2014

Vår ref: 37055 / 2 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 13.01.2014. Meldingen gjelder prosjektet:

37055	<i>Jeg har også noe jeg vil si</i>
Behandlingsansvarlig	<i>UiT Norges arktiske universitet, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Signhild Skogdal</i>
Student	<i>Tove Torgnes Kristensen</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.12.2014, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf: 55 58 24 10

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Tove Torgnes Kristensen tovetorgneskristensen@hotmail.com

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrr.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 37055

Ifølge prosjektmeldingen skal det innhentes skriftlig samtykke basert på skriftlig informasjon om prosjektet og behandling av personopplysninger. Personvernombudet finner informasjonsskrivet tilfredsstillende utformet i henhold til personopplysningslovens vilkår.

Det vil i prosjektet bli registrert sensitive personopplysninger om helseforhold, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 c).

Innsamlede opplysninger registreres på privat pc. Personvernombudet legger til grunn at veileder og student setter seg inn i og etterfølger UiT Norges arktiske universitet sine interne rutiner for datasikkerhet, spesielt med tanke på bruk av privat pc til oppbevaring av personidentifiserende data.

Prosjektet skal avsluttes 15.05.2014. Innsamlede opplysninger skal anonymiseres og lydopptak slettes senest innen 31.12.2014. Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som navn/koblingsnøkkel slettes, og at indirekte personidentifiserende opplysninger (sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. yrke, alder, kjønn) fjernes eller grovkategoriseres slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i materialet.

